Poštarina plaćena u gotovu

Cijena 10 Din

Hrvatska Prosvjeta

GOD XXI

3

1934

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XXI. ZAGREB, OŽUJAK 1934. BROJ 3

HRVOJE BOR:

U SJENI VLAŠIĆA

Gđi. Štefi Jurkić, o 10. godišnjici njezina književnog stvaranja

4. VII. 1933. Da se pretvorim u ovo lice prirode koje me tako gleda. Uklupčio bih se i kao duh-zvijezda sletio u najdublju sjenu ispod omorika! Pretvorio bih se u ono nešto što vidim kroz granje, u granju, oko svakog lista, kao neki neizrecivi fluid! Sočna ova tišina, žedan sam je! Blago ovo zelenilo da ga pohranim za bolesne dane zimske u mojoj sobici ispod Bistrika.

Kakvo i koliko blago ljepote u času jednoga dana u jednom zahvatu oka!

— — — Čovjek, dok se moli i razmišlja, sav kosmos gleda u njega i kosmos se divi stvorenju, koje je kao malo božanstvo na zemlji, čija se nutarnjost ne da snimati. Kao što su oči kosmosa okrenute na čovjeka u njegovu podložnom stavu prema Stvoritelju, tako je i čovjek upro svoj pogled u nešto Veliko od čega zamire duh, u što se utapa malenost njegova, pa se veseli što je takav kao da ne opstoji. A zaista ne opstoji se nigdje bolje ni savršenije nego izgubljen u eksistenciji najbolje Eksistencije.

— — — Pa premda krv stoji tako naljevena u bilju, energija u krilima kukaca što u elipsama titraju zrakom, pod nebom, kao pod plavim kristalom, ipak, čini mi se da ništa ne poimam, da me je opet u isti mah stid što mogu pomišljati i beskrajne stvari.

Je li iko dosad blijedio od onoga što se u duši njegovoj zbivalo? Ne radi straha, mržnje, ljubavi, već zbog jedne samo jasno spoznane istine? Duša ljudska hoće da bude kraj Velikog. Zašto u slabom srcu, kao što je moje, ustaju ambicije svetačkih genija, odjevene u bijelo, sa znakom veličine na čelu? Svagdanji je život prepun materijalnog svijetla, pa stoga zatvaramo oči i prste stavljamo na njih, da uđemo u intelektualno gledanje nevidljivog. Zato je i noć misaonija. Svaka noć jedan mistični doživljaj u misteriju nevidljivog. I još ću nešto misliti večeras...

*

6. VII. Ovo je najistinitije jutro. Hladnjak. Poslije noćne kiše, ljuljuškaju se biseri po rubovima lišća. Dragulji su tako improvizirani kao u snu. Koliko dúga ima nijansa u bojama, toliko sitnog dijamantnog šljunka visi po granama, tako obojenog i tako okruglo brušenog kao što može biti samo u izvanrednu snu, a ovo je ipak najvjerojatnije jutro. Jer je svijetlo i jer je, poslije dugotrajnih oblaka i kiše, prepuno sunca, nedjeljnog, svečanog gorenja kao kapanje natprirodnog zlata. Cakli se, puši se, snebiva se, ogleda

se... Pravo kazališno jutro u umjetnom osvjetljenju, ali u filmu nema ovakih viđenja.

Trava je siva, bjeličasto-ljubičasta od rose. Sve treperi kao živo; svijesno je lice ove bašče da tako treba treperiti kad su mnoge kapi prožete suncem. Najprolazniji dragi kamenovi, oni su za prizor osamljenima, i koji su se zato osamili, da kroz ovo nešto više vide. Ali i tu ima užitka. No taj je užitak tako tanak kao nadzemaljski, tako nevin kao anđeoski i plav kao nešto što bolesne oči i dušu razgaljuje.

Drugog nam sna nema. Drugog nema.

Ah, brate moj, upamti da je iskreno sve ovo što se događa i da nije badava! Toliki sjaj! Dirljivo insceniranje!

Kad bude za zimskih maglenih dana sarajevskih u tvojoj sobi umivaonik, polica s knjigama, sto krcat knjigama, i na vratima obješen kišobran s pelerinom, utješi se ovim razlistanim nemirnim draguljanjem i sjeti se ovog gustog i tečnog zraka kao maslac. Upamti dobro ovo sve, jer si nemoćan da sve kažeš i zapišeš.

Dakle, to je tako bilo jutros jutro, iza pričesti, kao zalogaj neba. Ne zaboravi to!

7. VII. Često mi se učine oko mene svi glupi da s njima nije vrijedno ni riječi prozboriti. Odem u samoću, sakrijem se, potražim sebe i nađem samu oholost. A nekad sam prenizak pred drugima dajući prednost svima, a sebe smatram kao malo ograničena, nesposobna čovjeka koji je više ovisan o prilikama, nego privržen svojim odlukama... Sam se sebi čudim zbog čega ustajem ujutro i naprežem se cijeli dan! Često puta sam svet samo da okušam to stanje. Mislim da mogu onoliko koliko moje želje zahvaćaju...

1. VIII. Žubori mjesto Tebe ova noć. Istino, koja imaš za sve narode vječne godine na pameti, ne umaraš se od dobrote i od ciljeva... Reci mi, da li smiju i mali da misle na veliku budućnost?!

Tako je... kao ne znam koji ledac prozirna noć. U tursko doba bilo je ovakih noći, ubuduće također biće ih kao treptaj vilinskih ondulacija među borovim granjem. Ali ko će razumjeti ovu noćašnju mjesečinu i moju dušu? Hoću li ja sebe dobro razumijevati poslije deset godina? Ni sad se pravo ne razumijem. Sve kako jest ostaje ispod domašaja riječi, ispod mogućnosti najjednostavnijeg crteža.

I tako: ja sjedim, duša miruje kao rasplinuta, mali stolni sat kucka kako je kucao i u Sarajevu. Ali nigdje nema ove svete tišine, ove seoske umorne pospanosti nad šljivicima sa crnim granjem. Putovi su u sjeni, zamakli i zaspali.

Unio bih u sve duše dio svoga večernjeg osjećanja, dio srebra, platine i kositra, proljevenu živu i miris moći Božje.

O, noći, —
Was hältst du
Unter deinem Mantel
Das mir unsichtbar kräftig
An die Seele geht? (Novalis)

Nepojmljiva noć s ogromnim trepavicama nad planinom. Jedan stražar nad selom, obučen u lišće, izgleda opsjednut davninom. Jablan na glavici. Zaključaću vrata i ugasiti svijetlo. Neka bude noć!

MATE MEŠTROVIĆ:

ŠEST PJESAMA

STOJEĆI PRED KRTOLIČEM GROŽĐA

Jesen je muk od kojega duh oživi,
mami zlaćenjem svježih svanuća,
u bobicama grožđa raskošno proživi
kao na suncu krovovi kuća.

Uši napuhne šušnjem žita,
oči nadari žutošću ruku;
od slasti ne može ni da se skita,
samo se deblja u muku.

SLIČICA

Prevlači se podne preko putova,
svježi kupališni gosti skakuću po moru
osmeđeni kao sjene kućnih kutova
a najupadljivije tri gospođe u hotelskom dvoru.

Kad val u pijesku zašušti
osluškuju poput janjaca kraj potoka,
i hvale, dok sunce kao kiša pljušti,
dražesti otoka.

Dobiv iz hotela dalekozor
zurim u vis pred kabinom s puno žara
želeći otkriti na nebu prozor
i čuti smijeh anđela čuvara.

NA PRAGU AMBULANTE

Silazeći niz bijele stepenice ko duh
napustio sam misli o suncu u gradu,
iz dvorišta glasovi i ćuh:
liječnikova se djeca igraju u hladu.

Na pragu me zadah iz kuhinje polio,
i očajnim pogledom prosjak u sivom
pokazavši kretom sina (što je glasno molio)
sa zjenicom živom.

Stresla mi se duša ko ptiče u gnijezdu,
kad ga plaha kišica smoči,
upivši ko dno mora zvijezdu
dječakove gladne oči.

ĐURO SUDETA

Udivlenjen svaku dušu nadari,
u obraze rasplakanost nanese,
uvik je s nan ka isposnik stari,
da nas za boli zanese.

Puno tužnin kretnjan srce dirne
oti Hrvat ća je lirikun Boga molija
i ća je ima oči neizmirno mirne
neka je svaki put suzun polija.

Rić mu, ka jesen, jezu širi
i pojava tugu prosu,
iz stiha mu jubav, ka dobra mater, viri
i svetaćki krug rubi kosu.

MOJ MLAJI BRAT

Lišce mu je vedro ka na cablu plod,
oči mu upile ćar dubokih vod,
kad uvati srdel, superab mu hod
ka nebeski plavi, nad kućican, svod.

Sve stvari po kući očiman ožaruje
i Mariji maloj za bombone dinar daruje,
i zdušno mu ža je, da Boga, ća s nebes caruje,
nedijun pohodit zanemaruje.

Dok se suncen iza kuće nagušćuje put,
i mrmori more ka na vitru prut,
osića da je bija prikodućer ljut
za navike zadnji put.

Unda kanta ka superbi grdelin
lijuć vode za umit se u kain,
iz posteje mu se smiška mali sin
ka anđelić fin.

NEBO U TRAVI

Maštanje u Hercegovini

Ćuh s mora, i podne iz zvonika,
Majka pod maslinom (ljetnim baldakinom).
Pogled u krilu. Misli, ko Bogorodičina slika,
negdje u ovom hercegovačkom kršu sa sinom.

Za draž slijeganja neba za brijegom nema ni minuta,
ni za lađe što s juga dolaze,

pustila je, da je ponese samoća kraj puta
blagoslovivši mrave što kraj nje u radu prolaze.

Moga je prisutstva, škodljivog opijuma, žedna.
Pod nogama joj šušti more, ko trava na vjetru.
Žure se niz put susjetka Anka i starica jedna
u crkvu k patronu sv. Petru.

Igra obala pod žućkastom žegom, i sunce po moru.
Igra duša njena ko list kraj potoka.
Izblijedila je kao košulja od sunca i maestrala u dvoru,
i govor ohrapavi ko prsnulo zvono moga otoka.

Znoj pod košuljom, i podne povrh Drvenika.
Tijelo pod maslinom (zelenim baldakinom),
a duša, ko Bogorodičina slika,
negdje u ovoj hercegovačkoj travi sa sinom.

PETAR GRGEC:

PUT HERMANA BAHRA DO ISTINE

IV

Očaj bi bio najlogičnija posljedica ovakvoga duševnoga stanja. No kod Bahra nije još odlučivala logika. On se uklonio pesimizmu time, što je živio po onom pravilu, koje je Baudelaire izrekao riječima: Opijaj se! Sredstvo njegova omamljivanja nije bio ni alkohol ni kokain ni opium, pa ni nikotin, premda se Bahr volio slikati s cigarom u ustima. On se omamljivao artizmom. Kao što su poslijeratni skeptici i relativisti kušali da traže zadovoljstvo i ravnotežu čovječanstva u opijanju silom, tako je predratna nihilistička evropska inteligencija putujući Saharom duševnog opustošenja gledala svoju fatu morganu u titravim projekcijama fantazijskoga skioptikonskog mehanizma.

Iz neiscrpljivog vrča književnih podražaja srkao je Bahr bez odaha svaki dan nove eliksire. Najteže mu je bilo pomisliti, da bi drugi mogli okusiti nešto, do čega on nije prvi došao. Sav se preporađao, kada je otkrio kojega novoga virtuoza književne hipnoze i sugestije. Pripovijeda, kako je g. 1908. čitao u Mlecima novinski članak o Romainu Rollandu. Izvjestitelj je govorio o njem kao o velikanu, kojega bi svatko mogao poznavati. U Bahru se javila zavidna misao: Pa kako to, da ga ja ne poznajem? Odmah je naručio iz Pariza u svescima njegovo djelo »Jean Christophe«. Kad ga je prvi put čitao u jednoj besnenoj noći, bolujući od angine, u duši mu je ostao dojam, o kojem je kasnije pripovijedao: »Ta će mi noć biti nezaboravna. Bio bih mogao urlati, što sam ga našao istom sada; žao mi je bilo za sve godine, koje sam morao proživjeti bez njega. I činilo mi se do neugodnosti besmisleno, da imademo u svijetu brata ,a ne znamo ništa o njemu, da negdje sjedi čovjek, kojega trebamo, a mi prolazimo možda ispod njegova prozora i ne znamo za to.«

Mislio je, da mu je dužnost grditi razum. Čuvstvima je i nagonima priznavao pravo, da upravljaju cijelim životom. Dugo je vremena ponavljao u različitim varijacijama misao, koju je g. 1899. u djelu »Wiener Theater« pišući o kazalištu lutaka izrekao riječima: »U srdžbi, u ljubavi, u ekstazama, kada misli zamuknu, svatko je lijep ... Razum dakle škodi tjelesnoj ljepoti. Čemu da škodi napokon i duševnoj? Kako je marioneta, koju tjera samo jedna sila, ljepša od tijela, za koje se bore dvije sile, zašto da ne bude ljepša i duša, koja se podaje svojim instinktima, umjesto da ih obuzdava? Što konačno čini razum? On ne postizava ništa, nego samo koči instinkte. On ih ne oslabljuje, nego jedino oduzima snagu njihovim očitovanjima. Srdit čovjek, koji se predomišlja, nije zato manje srdit; predomišljanje suzdržava tek očitovanje nejgove srdžbe; ono nas ne lišava srdžbe, ono samo lišava srdžbu njezine ljepote. Tko želi biti estetski čovjek, i ne priznaje nijedne druge zadaće, nego da se prikazuje lijepim, morao bi se odreći svakoga gospodstva nad sobom i prepustiti teži svojih nagona, da nesmetano djeluje, dok on sam ne bi postao okretnom marionetom svojih strasti.«

Ni g. 1912., kada je izdao svoje mnogo sređenije djelo »Inventur«, nije se okanio precjenjivanja čuvstva i sofističkoga karikiranja razuma i volje. Čudio se, kako ljudi vjeruju, da bi mogli voljom upravljati čuvstvima. O sebi je samosvijesno govorio: »Ja se ne dam kupiti ... Ne, ja ne trgujem čuvstvima! Samo vi zadržite svoja, ona su mi i onako sumnjiva, mojima se ne da komandirati.«

Izvodio je ćudorednost samo iz prirodnosti i osjećanja. Ali je uviđao i sam, da takva moralka ne može imati opće obvezne snage. S jednakim je pouzdanjem ili nepouzdanjem u svoja načela kudio činovničku korupciju, kako je korio i majke, što uče kćeri, da hodaju ukočeno »kao grenadiri«. U »Glosama« je g. 1906. slavio bunu »prirode« protiv zakona. U istom je djelu napisao na jednom mjestu i ovo: »Možda je pristojnost doista samo pitanje živaca. Jednako kod djevojaka kao i kod muškaraca ... Pristojan je možda samo glupan. «Protiv Tolstojeva moralisanja u »Uskrsnuću« napisao je g. 1905. sarkastičnu farsu »Klub spasitelja«. Princ Adolar istupa iz vladalačke kuće Djemini i hoće da se ženi prostitutkom, koja je radi umorstva odsjedila devet godina u tamnici. Na gozbi prije vjenčanja, na kojoj radi veće smiješnosti nastupa nekadašnji trgovac i burzovni špekulant Moric kao kralj, Adolarova zaručnica ne umije jesti po pravilima otmjena društva, već nosi meso u usta nožem i umače kruh u posudu sa sosom. Princ je Adolar pljuska radi toga, a ona mu uzvraća i rastaje se od njega vičući, da ona nije prljava princesa, koja bi dala sebi otimati slobodu, da jede, kako hoće. Slikar Gall, koji zastupa Bahrove nazore, silno je oduševljen nenadanom provalom Adolarove srdžbe. On kliče: »To je čin, koji izbija iz nas kao munja iz oblaka, nepromišljen, neželjen, jači od jadnog razuma, pred njime i protiv njega i iznad njega. Držao sam Vas pustim slovom, ali se Vi pokazaste čovjekom. Čestitam.« I kad ga princ pita, ima li za njega kakve nade, savjetuje mu Gall, koji inače mrzi vladalačke kuće: »Imade, Visosti. Javite se kod svojega oca. Dobit ćete pomilovanje, ljudi su navikli na liberalne nasljednike prijestolja. Vratite se kući, javite se kod svojega oca. To Vam

jedino preostaje. Da budete spasitelj? Ne, za to nijeste sposobni. Ali možete biti odličan komandant kora.«

Istu je misao ispovijedao Bahr već prije, kada je u »Recenzijama« (1903.) pisao o Karlweisovoj »Prostoj košulji«: »Ne dolikuje ista stvar svima. Svatko neka bude, što jest: seljak neka bude pobožan, radnik se može buniti, a bogataš neka se veselo trsi, da bude dostojan svojega bogatstva.«

Izvrgavajući ruglu moraliste i nalazeći opravdanje za bonvivane, snobovske zapanjivače, hohštaplerske lovce senzacija i paradoksa nije Bahr mogao da osudi ni nećudorednost u ljubavi spolova. Prikazao je g. 1906. u komediji »Faunu« prijateljice Evu i Helminu, koje se dogovaraju, kako će jedna drugoj zavesti muža. Muževi upadaju u stupicu, koja im je podmetnuta. Sve se svršava resigniranom konstatacijom: Treba se sprijateljiti s takvom nevjerom, jer ona odgovara prirodi muškarca! No i ženi je Bahr priznao pravo na isto takvu nevjeru dovodeći u komediji »Duboka priroda« na pozornicu »modernu djevojku« Helenu, koja veli ponosno: »Ja nemam nikakvih iluzija, to je moja snaga.« Naravno, najneugodnija bi za nju iluzija bila misao na »veliku ljubav« žene i majke. Ona hoće da kao ljubavnica može svaki čas živjeti prema riječima: »Sutra je opet dan! Kako li to tajanstveno zvuči: Sutra! Što to sve obećaje! Sutra ... se opet otvaraju vrata i unutra dolazi — tko? što? sreća? bijeda? Tko zna? A to je napokon svejedno. Ali vrata će se opet otvoriti i unutra će doći ...! Život sa svojom velikom torbom tajna na leđima. Kada čovjek imade to, taj osjećaj zamamnog života, koji namiguje, koji šapuće, tada sjedamo ponovno vrlo rado i tiho uz đerane, a molitve puštamo djevici.«

V

U »Dalmatinskom putovanju«, koje je štampano g. 1909., citira Bahr riječi Shakespeareova namjesnika Ilirije Orsina: »Dajte mi punu mjeru!« te veli, da je to bilo od djetinjstva njegovo životno pravilo. Uvijek je pohlepno pružao ruke prema životu, da ugrabi od njega što više užitaka. I uvijek ga je boljelo srce, što mjera nije mogla biti nikada puna.

»Dajte mi punu mjeru!« vikao je Bahr i u ono predratno vrijeme kada je impresionizam počeo zamirati a mjesto njega su stali ulaziti u modu futurizam, kubizam i ekspresionizam. I on se priklonio tim strujama.

Ekstremističko revolucionarno shvaćanje umjetnosti otvorilo je vrata neizmjernomu mnoštvu promjena, u kojima je mnogo puta bilo teško razabrati opravdanost od neopravdanosti, istinu od laži. Estetski teoretici i stvaralački duhovi nijesu znali, kod kojega će se cilja zaustaviti. Kako se već tko prihvatio koje filozofijske, psihologijske, etičke ili tehničke pretpostavke, mogao je iskonstruirati posve nov svijet. Naročito je slikarstvo postalo omiljelim trkalištem za postavljanje novih rekorda. Ljudi su pošli u prošlost ili među neobrazovan svijet te su rehabilitirali primitivističku umjetnost drevnih Egpćana, djece i crnaca. Uz staroga El Greca stekao je golem ugled moderni Cézanne, koji je po tumačenju Meiera Graefea išao za tim, da mu slika bude mozaik žarkih boja, a nije mario za to, da li će ruke na njoj biti slične perajama, noge glinenim grudama, a žensko tijelo

uglačanom džepnom rupcu. Nesrećni van Gogh, koji je sedam godina, što se bavio slikarstvom, proveo većim dijelom u ludnici, našao je oduševljenih apologeta čak i za svoj autoportret, na kojem su mišice hunski izrezane, oči šuplje, usta otvorena, a čitava nas vanjština podsjeća na lešine, koje su ležale par tjedana u vodi, gdje su ih ribe nagrizle.

Dok su se mnogi lutaoci i snobovi bavili nekromantikom, somnambulizmom, fakirskim vještinama, teosofijom, spiritizmom, hipnozom, čaranjem, gatanjem i svakojakim iluzionističkim mudrolijama, javljali su se neprestano novi Zaratustre, koji su na osnovu hipoteze o neograničenoj evoluciji propovijedali umjetnost budućega »natčovjeka«. Picasso Pablo i njegovi drugovi ostadoše još prilično razumljivi, kada su odbacili treću dimenziju i stali slikati neobičan svijet, u kojem su same plohe, bez perspektive, imale stvoriti »kubističko« slikarsko gledanje. Stručnjak je mogao pratiti i deklamatorskog Marinettija, koji je tražio umjetnost »multiplikovanog čovjeka«. Futurističko je slikarstvo htjelo da prikaže ne jedan momenat, nego čitavu radnju, a futurističko je pjesništvo razaralo gramatiku i sintaksu služeći se poput delfske Pitije ili kumske Sibile iskidanim krikovima, uzdasima, uzvicima i nabacanim riječima. No drugima je sve to bilo premalo. Impresionizam je našao krvne neprijatelje u ekspresionistima, koji provedoše najdalje konsekvencije iz Kantova idealizma govoreći: Čemu da vjerujemo osjetilima, kad nam ona daju samo sjenu svijeta, a zanemarujemo duh, koji je realniji i koji daje svemu bitak? Treba da duh stvara iznutra oblike, a ne da materija izvana sprečava njegov stvaralački rad. Na taj način rodilo se »apsolutno slikarstvo« ili »čisto slikarstvo« Kandinskoga, Marca, Campendonka, Burljuka. Pitagorom novoga smjera postao je glavni pokretač »Plavog jahača« Vasilj Kandinski, koji je najposlije izmislio slikarstvo bez predmeta zadovoljavajući se konstrukcijama boja, crta, kutova, krugova, mrlja, cikcak-linija, krivulja, klinova, spirala i mreža, što nas podsjeća na vrvljenje praživa, koje promatramo sitnozorom u nečistoj kaplji vode.

Novi su smjerovi urodili i pozitivnim i negativnim plodovima. Ornamentika je postala derviški živa i fanatična. Novi živci srknuše romantiku novih pustolovina. Osobe, koje su unatoč nevjeri ili baš poradi nevjere postale na drugoj strani do besmislenosti lakovjerne, uživale su u potresima »apokaliptičkih pejzaža«, u plesačicama sa sto nogu, u smijanju s bezbrojem valovitih trzaja, u pijanom teturanju tornjeva, u sablasnim osvjetljenjima gradskih ulica i u pretvaranju prostora u ropotarnice, razbijeno staklo, nagomilane bridove ledaca i rastrgane plohe. Drveće kao zapaljeni snopovi, polja kao uzavrelo more, oblaci kao vojna divljih naroda govorili su metaforičkim jezikom eksotičnih priča i skrivačica. Uzdrhtala zemlja kao da je tražila neobičnu ekvilibrističku vještinu ne samo od vratolomnih plesača na užetu i od jahača na bijesnim konjima, nego i od onih, koji su sjeli ili legli gdjegod u šumi, na livadi ili na planinskom proplanku.

Dok su mnogi stari propagatori »moderne« podigli hajku protiv futurista, kubista, primitivista i ekspresionista, dotle je Hermann Bahr pisao: »Kada sam se ono tukao za impresionizam, bilo je to za moj život. A kada sam sada iznenada opazio, da je impresionizam ugrožen ne od starih, nego od nove omladine, to me je opomenulo, da za nas nastaje večer. Zaključio

sam iz toga najprije samo to, da je vrijeme naučiti, kako ću s pristojnošću postati star. Međutim oni, koji su sa mnom mladovali, nijesu htjeli toga, i mene je hvatala muka, kada sam ih vidio, gdje se vladaju prema omladini opet isto onako ludo i nepravedno, kako su se prije trideset godina vladali stari prema nama. Stidio sam se za sve nas« (Expressionismus).

U novoj metamorfozi morao je Bahr ponovno čuti prijekor: Verwandlungskünstler, Verräter! Ljudi, koji su se dvadeset godina pouzdavali u njegove kritike, postali su najednom, kako sam priznaje, bijesni na njega. Bahr je odgovarao: »I tu se mi sada prepiremo, tko je od nas zapravo izdajica. Ja okrivljujem njih, da su se iznevjerili svojoj mladosti, koja je tražila snažno svoj vlastiti izraz, a tako i sadašnje novo vrijeme traži svoj. Oni pak okrivljuju mene, da pristajem uz protivnike impresionizma . . .«

Međutim ovoga se puta kod Bahra nije radilo samo o prelazu od impresionizma k ekspresionizmu. U njegovoj se duši spremao mnogo jači i svestraniji preokret, koji je značio kidanje s bitnim načelima njegove prošlosti. Razum, iako prezren i karikiran, ipak se već otprije oslobađao robovanja senzualizmu. Nije ni u Bahra moglo trajno da bude sve prepušteno oluji raspoloženja, emocija, afekata. Ni stanje artističke »trance« nije donosilo neprekidne omame. Tko želi sagraditi sve na tako promjenljivu elementu, kao što je čuvstvo, taj ne može naći oslona za borbu protiv zla u društvu. Samo čuvstvo ne poznaje razlike između majke Makabejke i hetere Frine, između tiranina i oslobodioca, između mučenika i izdajice. A Bahr je i onda, kada se rugao moralistima, tražio čestitost, istinu i pravdu, koja bi bila viša od puke konvencionalnosti. Nije dopuštao da se laže ni bolesniku na smrtnoj postelji. Zauzimao se za bijednike protiv izrabljivača, za potlačene protiv tlačitelja. Tražio je kulturu, u kojoj bi vladao red i poštivanje ljudskoga dostojanstva. Neko je vrijeme mislio, da će moći sačuvati moralno vodstvo za čuvstva time, što je govorio o nekom sokratovskom »dajmoniону«, koji mu tobože šapće u svakoj zgodi, šta ima raditi. No poslije je uvidio, da ni to ne može biti trajan kategorički imperativ za ćudoredno prosuđivanje i djelovanje. Zato se ponovno vratio svojoj staroj simpatiji, Kantu, prihvaćajući postulate njegova »praktičnog uma«.

Zagrižen ateista nije Bahr bio nikada. Doduše, neko je vrijeme tumačio Boga panteistički. No onda se u njem ipak sve više učvršćivalo uvjerenje, da mora postojati neka Osoba, neko razumno Biće, koje daje zakonski red svemiru i koje je sve stvorilo i pokrenulo. Svi sofistički prigovori protiv toga uvjerenja izgubili su snagu poslije jednoga doživljaja u Königsbergu, o kojem čitamo u djelu »Inventur« ovo: »Bio je tmuran dan s vlažnim vjetrovima, ja sam išao gradom i doskora sam se umorio. Vrativši se kući ležao sam u pustoj hotelskoj sobi na divanu, da prospavam par sati do svojega predavanja. Najednom se trznuh i nađoh se stojeći u sredini sobe. Dok sam začuđeno gledao okolo sebe ne znajući pravo, gdje sam, čuo sam sâm sebe, kako jasnim glasom govorim poput čovjeka, koji izriče rezultat duga razmišljanja: Ili sam ja luđak ili Bog postoji, jer što sam ja, to bi bilo besmisleno bez Boga, dakle Bog mora postojati!«

U tim godinama traženja i postepena snalaženja oslobodio se Bahr i krivoga shvaćanja osobe. Prije je govorio pristajući uz Macha, da je duša

pojedinca kao onaj četvrti bataljun u kasarni. Za nekoliko godina promijenit će se i zapovjednik i momčad i sve osoblje, a ljudi će još uvijek govoriti: To je četvrti bataljun. Međutim došao je čas, kada je jasno spoznao plitkost i lakoumnost te doskočice. Bahr je teško obolio. Nije se više mogao tješiti umovanjem njegove Helene u »Dubokoj prirodi«, da će se sutra opet otvoriti vrata i unutra će doći život s torbom tajna na leđima. Mogla je naime doći i smrt, a šta onda? Da li će se njegov duh raspasti kao para? Ne, to ne može biti, rekao je on. Duša kao nosilica netvarnih misli mora i sama biti netvarna, jednostavna i neraspadljiva. »Tada sam«, veli on, »odlučio odložiti sve, što ne mogu uzeti sa sobom prijeko, i biti u buduće uvijek pripravan na to. Jer za mene je uvijek bilo stalno, da se smrću ne svršava sve, ali sada znadem, da je smrt istom pravi početak. I otada znam, da život imadem za to, da se učinim dostojnim za smrt. U onoj mi je noći bilo, kao da je izbrisano moje ja. Od toga mi je postalo neobično lako i svijetlo. Unutrašnje me blaženstvo napunilo i činilo mi se, da lebdim. Nijesam imao više granica, rasplinjivao sam se u beskonačnosti. Ali što sam se više gubio, sve jasnije se uzdizalo moje drugo ja, koje inače leži svezano dolje u tami, a sada je razmahalo krila. I otada me ne može više ništa boljeti, jer sada znam, da je to, što može trpjeti, samo moje spoljašnje odijelo, a moja bit ostaje neokrnjena. I kada se moje odijelo posve podere, istom tada pojavit će se čitavo moje biće: smrt će istom iznijeti na vidjelo moj vječni život.«

VI

Bog postoji!
Ja sam osoba!
Duša je besmrtna!
Ovaj je život samo priprava za vječnost!

To su bile misli, koje su tražile dalje konsekvencije. U kaotičnom vrtlogu modernog čovjeka, koji je bio spreman na revolucije u svim pravcima, spasao je Bahr jezgru, oko koje se polagano stvarao uređen makrokozam i mikrokozam. Još je uvijek bio u začaranom krugu Kantova subjektivizma, ali su i tu prosijevale iskre pravoga shvaćanja realnosti, kako se vidi i iz završetka »Ekspresionizma«, koji glasi: »Stupali smo kroz sva očajanja, a sada smo očajali i o samom očajanju. Što se bliže držimo istini, to se udaljeniji nađosmo od nje. A kad je se napokon htjedosmo i odreći, stajala je ona najednom sa strašnom stalnošću pred nama; u svakoj zabludi, svakoj laži gledali smo, gdje zuri u nas njezino iskrivljeno lice. Tako ne možemo drugačije, nego da nju, koje ne smijemo nigdje upoznati, svagdje priznajemo, svagdje vršimo. Gole istine nema za nas nigdje, ali sve je okolo nas njezino odijelo. Zamračeni svojim zemaljskim osjetilima ne možemo je upoznati, ali prosvijetljeni nebeskim duhom možemo je ispovijedati. Sve je zabluda, ako se gleda ljudskim očima, ali čega se dotakne božanski dah, na svem se tomu i u svemu tomu očituje vječna istina. Imple superna gratia.«

Bahrovo je iskustvo na svim područjima poprimalo definitivan oblik. On je u mišljenju stvarao općenite sinteze, a u plastici najprikladnije tipove

svojega vremena. Zamislio je dvanaest velikih romana, u kojima je htio provesti kritiku čovjeka. Najprije je g. 1908. izašao roman »Die Rahl«, za njime odmah 1909. »Die Hexe Drut«, a 1910. »O Mensch«.*) Umjetnička je strana tih romana bila oslabljena predugim analizama i razmatranjima. Bahrove osobe govore čitave eseje i fejtone, koji bi bolje pristajali u kakvo poučno djelo. No duhovit, redovito paradoksan način raspravljanja dao je i takvim mjestima barem umjetničku caklinu, ako ne već umjetničku srž. U romanu »Die Rahl« pozdravila je kritika psihologiju velike glumice; roman »Die Hexe Drut« ugodio je mnogima kao kritika austrijskoga političkoga života; roman »O Mensch« prikazao je čovjeka, koji traži sreću u samim darovima prirode. Poslije toga bio je taj ciklus romana neko vrijeme prekinut. Dolazio je na red vjerski problem, koji je izazvao u Bahrovoj duši golemo talasanje. Bahr je promatrao sreću iskreno religioznih osoba, čitao razmatranja srednjevjekovnoga dominikanskog mistika Eckharta i djela sv. Augustina. Proučavajući barok otkrio je u njem epohu divnih zanosa i bujna katoličkoga života.

Tada je jednoga dana prošla novinama vijest: Hermann je Bahr doživio novu metamorfozu; on se povratio vjeri svojega djetinjstva, ortodoksnomu katolicizmu. Rijetko je koji čovjek vjerovao, da je to istina. Stari su Bahrovi drugovi, koreniti individualisti, bili uvjereni, da čovjek, koji je toliko godina proveo u borbi za neograničenu vlast čuvstava i nagona, nije uopće sposoban da prihvati ni teoretski, a kamoli praktično unutrašnju disciplinu katoličkoga mišljenja, osjećanja i htijenja. A i sami su katolici začuđeno kimali glavom. Hm, hm, zar je moguće, da tako promjenljiv čovjek prihvati katoličke dogme i katoličku praksu? Nije li to možda samo bluff, mistifikacija i poza, da se pobudi kakav reklamni efekat u čitalaca, željnih senzacija?

No to je bila najozbiljnija zbilja. Godine 1916. štampao je Hermann Bahr dramu »Die Stimme« i roman »Himmelfahrt«. Tu su prikazani glavni momenti njegova obraćenja. Obraćenje je bilo svestrano, praktično, iskreno, motivirano. Vjera se tu ne shvaća ni kao autosugestija ni kao narkotičko sredstvo ni kao senzacijski estetski podražaj, nego kao mišljenje, osjećanje, djelovanje i kao najpotpunija odanost Bogu i Crkvi. Vjera je posljedica razumske spoznaje, volje i milosti. Slikar Höfelind odbija pretjerani racionalizam govoreći, da razum vodi do crkvenih vrata, ali ne u Crkvu. Čitavu modernu i modernističku kulturu Bahr oštro kritikuje riječima svojega kanonika Zingerla, koji veli lutaocu grofu Francu Flaynu: »Svi vi vjerujete, da je uskomešana pučka skupština instinkata, požuda i pohota u vama čovjek. Ne, pjena nije more... Pravi je čovjek dubina, vi ste površina, on je tišina, vi ste halabuka, on je čin, vi ste slučaj.« A na drugom mjestu veli isti kanonik istomu grofu: »Ali ti i cijela tvoja generacja nijeste nikada htjeli istine, jer vi ne ćete ništa da imate i ništa da budete, nego da od svega imate tek ponešto i da sve okusite za draškanje osjetila i za razbibrigu...

***) Budući da ova studija prikazuje Bahrov idejni razvoj, nijesam ni mogao ni htio ocjenjivati pobliže pojedina njegova djela. Opširniji će prikaz njegovih velikih romana čitalac naći u eseju g. Ive Horvata, štampanom u »Književnim studijama« (izdanje Društva sv. Jeronima).**

Vi mislite, da se čovjek može baviti religijom kao slikarstvom, šahom ili bilo kojim sportom, i što vi nazivate novoreligioznim kretanjem, to je doista, da se malo krećete, jer osjećate, da vam je duh postao usalovljen i lijen.«

Vjeroispovijest, subjektivno potpuno ortodoksna katolička vjeroispovijest bila je u Hermanna Bahra izvan svake sumnje. Ali izgradnja čitavog nazora o svijetu bila je još nepotpuna. I »Himmelfahrt« i »Die Stimme« imadu u sebi mjestimice previše izrazito obilježje imanentizma i Jamesova pragmatizma. Zacijelo nijesu potpuno besprijekorne ni riječi kanonika Zingerla, koji veli na jednom mjestu: »Nijedna se istina ne da dokazati izvana, nego se utvrđuje jedino činom. No otkako se čovječanstvo pretvorilo u debatni klub i u diskusijsko veče, koje želi iscrpsti riječima, što se može jedino doživjeti, otada stoji doslovno sve na glavi, a žalosna je stvar, kada se glava zloupotrebljava za to, da se na njoj stoji, umjesto da se njome misli.« Ovakve i slične tvrdnje bile su ublažene g. 1917. u Bahrovoj raspravi »Razum i znanost«. Tu se vidi, kako se Bahr još muči, ne bi li za svoj katolicizam spasao što više Kanta i Goethea. On je i tu više puta diletanat, koji ne poznaje dovoljno naučne metode istraživanja. Ipak on i sam uviđa tu slabost, zato na koncu rasprave stavlja i ovu bilješku, koja imade da bude korektiv njegovih zabluda i nespretnosti.

»Koga zanima, kojim je putem Bog vodio mene, neka bude upućen na moje spise »Inventur« . . . i »Expressionismus« . . ., ali neka se čuva (što moram moliti i čitaoca ovoga članka), da ne bi možda poopćivao mojeg osobnog iskustva, koje je meni doduše pomoglo, ali zato nipošto ne tvrdim, da može pomoći i drugima. I neka čitalac imade uvijek na pameti rješenja, koja su izdana protiv Bonnettyjeva Augustina: »Premda je vjera iznad razuma, ipak se među njima ne može nikada naći prava razrožnost ni nesloga, jer obadvoje izviru iz istoga nepromjenljivoga izvora istine, predobroga i svevišnjega Boga, te se tako uzajamno podupiru. Mišljenje može sa stalnošću dokazati opstanak Boga, spiritualnost duše, slobodu čovjeka. Upotreba razuma ide pred vjerom i dovodi čovjeka k njoj pomoću objave i milosti.« (Denzinger 1649, 1659, 1651). Nabaše li dakle čitalac ovdje na kakvu misao, koja bi se udaljivala od tih temeljnih istina, želim ga izričito podsjetiti, neka ne pripisuje mojoj namjeri ono, što bi sasvim protiv moje volje i na moju žalost skrivila nemarnost ili dvoznačnost nezgodno odabrane stilizacije.«

VII

Hoće li Bahr ustrajati na novom putu? pitali su se dugo vremena njegovi prijatelji i protivnici.

On je dao svima jasan odgovor svojim životom i smrću. Ustrajao je do kraja. Otkako je obnovio krsni zavjet, želio je da se odreče svih zlih duhova i da povuče i posljednje konsekvencije iz svojega uvjerenja. Mnoge je stranice svojih spisa posvetio popularizovanju velikih katoličkih mislilaca, umjetnika i svetaca. Uranjao je u duh beuronske umjetničke škole i u djela francuskih katoličkih pisaca. Njegovu zanosnu pohvalu sv. Tome Akvinskoga prenio je s priznanjem dne 7. ožujka ove godine i »Osservatore Romano«. Pišući g. 1920. o nizozemskom obraćeniku Verkadeu rekao

je: »Iz same »matière catholique«, iz gole činjenice naše vjere izbija očito mlaz takve snage, da svatko, tko samo dolazi u njezinu blizinu, mijenja, tako reći iznutra, klimu; čovjek mora da je već veoma tup, ako toga ne osjeća. Napadači Crkve imaju stoga na kraju krajeva potpuno pravo: tiho crveno svijetlo u najmanjoj neznatnoj seoskoj crkvi ugrožava neprestano nevjeru; tko slučajno stupi unutra, nije nikada siguran, da će se povratiti netaknut. Svaka je crkva ognjište nemira, koji traži Boga. Tko hoće biti miran od Boga, mora se uklanjati crkvama. Vjernici mogu biti tolerantni prema nevjeri, jer ona nema vlasti nad njima. Ali nevjernici ne mogu biti nikada tolerantni prema vjeri, jer je već njezina nazočnost opasnost za njih.«

Vršio je neumorno svoje vjerske dužnosti. To mu priznaje i liberalac Stefan Zweig, koji je u članku »Oproštaj s Hermannom Bahrom« u »Neue Freie Presse« od 20. siječnja ove godine napisao: »Povratio se u Crkvu, koju je bio ostavio kao mlad čovjek, podvrgao se u oštroj stezi svim njezinim zapovijedima i obredima. I premda je drugačije nestrpljivo putovao od spoznaje do spoznaje, ostao je do smrti vjeran katoličkoj vjeri . . .«

Dakako, iz toga ne slijedi, da su svi postupci i čini Hermanna Bahra poslije njegova obraćenja vrijedni nasljedovanja. On je ostao kao obraćenik na nižem stupnju od Joergensena i Bensona. Bio je sličan čovjeku, koji je veći dio života proveo na uzburkanoj morskoj pučini, a kada je prispio sretno na kopno, ostalo je u njegovu hodu još uvijek prilično mnogo njihanja i teturanja. Najdubljih dubina katoličke savršene duše nije otkrio ni u »Die Rotte Korahs« (g. 1918.) ni u »Der inwendige Garten« (g. 1925.), u kojima je nastavio zamišljeni ciklus od 12 romana. Neprestano je pravio kompromise i u načelima i u taktici. Čuvajući svoja stara prijateljstva s nakladnicima, kazališnim ljudima, novinama i strankama i ne mogući se uz to nikada posve otresti ostataka larpurlartističkoga shvaćanja umjetnosti nije mogao da provede ni kritičku reviziju svojih starih djela. Zato je na pr. u knjigu »Bilderbuch«, koja je izašla g. 1921., uvrstio i stare članke, iz kojih se dobiva na pr. o Bismarcku, Cavouru, Klimtu, Arnu Holzu, Gerhartu Hauptmannu i Dehmelu mnogo drugačija slika, nego što ju je morao stvoriti njegov novi nazor o svijetu. Čini se, da je i o silabu i indeksu znao veoma malo, kad je još u listopadu g. 1919. pisao o njemačkom prijevodu Budhinih govora među ostalim i ovo: »Neizrecivo sam zahvalan Neumannu, što mi je dao Budhu, uzvišenoga pjesnika Gotamu Budhu. Ako hoću da naučim shvaćati mišljenje čovjeka, to mi daje moj Kant. Ako me vuče želja, da upoznam tajne posljednjeg zemaljskog spoznanja, onda je tu Laotse. Ako treba da me krijepi primjer ljudskoga savršenstva, to čini dragi brat Franjo, i ja ne znam, tko bi bolje odgovarao tomu. Ne trebam Budhu kao mislioca, učitelja, vođu, ali od golemog umjetnika Budhe i njegove snažne slikovite glazbe riječi ne mogu se više otkinuti.«

Posljednja polemika, koja se razvila oko imena Hermanna Bahra, ticala se pitanja Hitlerova rasističkoga programa. Polazeći sa stanovišta katoličkog univerzalizma savjetovao je Bahr Nijemcima, neka ne upadaju u rasni ekskluzivizam. Odbili su njegov savjet. Poslije toga prestalo je Bahrovo javno djelovanje. On je sam osjećao, da se približava konac njegova života. Poklonio je svoju knjižnicu od 20.000 svezaka gradu Salc-

burgu. Spreman svaki dan na polazak u vječnost on je jednoga dana nenadano zanijemio, jer mu je skleroza obuhvatila mozgovne stanice. Liječnici mu u Münchenu nijesu više mogli pomoći.

Sličan električnoj žarulji htio je da u svijet dovede što više električne trzavosti, što više svjetlosti. Na kraju je došlo tako reći do kratkoga spoja. Materijalni je vodič izgorio, živci su popucali, mozak je postao sličan rasklimanu, razgođenu instrumentu. Tijelo mu je tek vegetiralo. A kad je 15. siječnja umro u Münchenu, duša mu se probudila na vječni život. Smrtne su mu ostanke sahranili 18. siječnja u obiteljskoj grobnici u Salcburgu.

K. RIMARIĆ-VOLINSKI:

NACIONALSOCIJALIZAM[1]

Pišući 1929. god. o Dostojevskom, izrekao sam ovu misao: »On (Dostojevski) uzima za konstrukciju, po biti historijsko-političku, temelj koji ovamo nikako ne pripada. Aljoša i Myškin kao osnov čvrstog društva! Ne osporavam čak ni svetosti nekim od njih. Starac Zosima je bezuvjetno svet. Ali kontemplativna svetost nije ona vrlina, na kojoj se osniva država... itd.... Nazirati budućnost nacije na Nilu Sorskom (pustinjaku), Zosimi ili svjetovnjacima — Myškinu, Aljoši i Sonji Marmeladovoj — zbilja je nedosljedno i čudnovato. Čak i za zemaljsku »Ecclesia Militans« potrebiti su drukčiji karakteri... a kamo li za državu...«

Ova mi se misao čini dosta značajna, ako uočimo, što je upravo u njoj sadržano. Izgleda, da u našim danima ova baš misao postaje onim međašnim kamenom, koji dijeli čovječanstvo u dva ogromna tabora. Čitavo se socijalno pitanje svodi na to, *kako će se preobraziti društvo* i *koji će ljudi u preobraženom društvu voditi.*

Ali prije, nego pristupimo razlaganjima o našoj temi, moramo se sporazumiti o jednom osnovnom principu svake diskusije. Svaki, naime, spor koji hoće da bude koristan i plodonosan u smislu razbistrivanja pojmova, mora da se vodi na nekoj zajedničkoj podlozi (bazi, platformi).

Identični fundamenat je bezuvjetni zahtjev za međusobno razumijevanje. U tu svrhu ćemo, govoreći o »rasističkim« idejama, stati na njihovu, rasističku, izlaznu točku; govoreći o marksističkim stavovima, držaćemo se marksističkih izlazišta. Pokušaćemo da pokažemo, kako je to, u glavnom,

[1]) Više puta sam bio pitan, šta mislim o najakutnijem problemu današnjice: o Hitleru, fašizmu itd. Budući da se ne samo ne bavim, nego se i ne interesiram za *dnevnu politiku (misleći pod tim ličnosti, kabinete, stranke, izbore — sve što je sada* tako antipatično i neetično) — na pitanje pokušavam odgovoriti u tom smislu u kakvom taj me problem može zanimati t. j. u smislu »Weltanschauunga«. Premda znam da u ovom članku će biti rekapitulacija misli, koje se ne podudaraju sa dosljednim smjerom »H. P.«, ipak se usuđujem tražiti gostoprimstvo za ove retke s »diskutivnim poretkom«, jer su u njima izneseni *pogledi i fakta,* o kojima je obligatno voditi računa. Sam naslov je tek približan: ne govorim baš o n»acionalsocijalizmu«, nego više o »rasizmu« i o »marksizmu« kao o smjerovima.

moguće; čak i više: da jedno i drugo gledište u konačnom računu može biti uzeto pod neke »zajedničke zagrade«.

*

»*Nacionalsocijalizam*« u Njemačkoj već nije samo politička stranka (ta strana problema, uostalom, nas ovdje vrlo malo interesira), nego *ima tendenciju da postane čitav, cjeloviti i zaokruženi, svjetovni nazor.*

Taj se nazor, u koliko se da obuhvatiti u konceptivnim crtama, može svesti na nekoliko postulata. Ti se postulati osnivaju na *četiri glavna temelja.* Prvo: na pruskom duhu (ovo nas se momentano ne tiče[2]); drugo — na Špenglerovim spekulacijama o propasti »zapadnog« (misli više romanskog) svijeta[3]) (o tome isto ne ćemo raspravljati, jer je ovo, tako rekavši, metafizika historije); *treće — na Chamberlain-Fischer-Güntherovoj teoriji o rasnim tipovima,* i, *četvrto, na primjenjivanju i iskorišćivanju — »toliko-koliko« — marksističkih pogleda i pojmova.*

Nas, iz razloga koji će biti vidljivi u tijeku ove rasprave, zanimaju samo točke 3. i 4. jer su universalnog značaja i jer je u njima odraz glavnih crta »rasističkog« »Weltanschauunga«.

*

Razgledajmo ove temelje. Prvi temelj rasizma jest nova teorija o »rasama«, točnije o antropološkim tipovima ljudstva. Historijat ove znanosti je slijedeći:

Karl Linné,[4]) švedski biolog (prirodopisac) može se smatrati osnivačem t. zv. »sistematike« u biologiji. On je prvi pokušavao da rasporedi biljke po nekom sistemu (oko 1778. godine). Iste ideje pokušavao je primijeniti na antropologiju *Blumenbach,*[5]) koji je stvorio pojam o glavnim rasama, koga smo se držali, uz manje korekture, sve do pred desetak godina. To su one *tri* rase: *bijela, crna, žuta,* kojima je baš Blumenbach dodao još četvrtu — *malajsku,* na osnovu svojih istraživanja stanovnika Oceanije. Pojam »rase« u tom slučaju bi označivao *veću grupu* ljudstva; pod pojmom rase, kao podređen pojam stajao bi pojam *arijske, semitske* i *hamitske* grupe naroda (za bijelu rasu); dok bi pojam »naroda« bio subordiniran ovom »grupe naroda«. Zbrka je bila velika, jer kriterij za rasu bio bi anatomsko-fiziološki (boja kože, kosa etc.), dok za »narod« kriterij bi bio jezik, odnosno, kojoj grupi jezika pripada taj dotični idiom. Dobivala

[2]) Vidi zanimljiv esej *dr. Hauptmanna* o »Bismarcku i pruskom duhu« u »Hrv. Reviji«, br. 2 — 1934. Autor naglašava da je »željezni kancelar« prestao biti »željezan« u ujedinjenoj Njemačkoj.

[3]) *Spengler,* Oswald: »Untergang des Abendlandes«.

[4]) *Linné,* Karl von, — 1707—1778: »*Systema naturae*« (1735); »*Fundamenta botanica*« (1736) i drugo.

[5]) *Blumenbach,* Johann Friedrich (1752—1840): »*Handbuch der Naturgeschichte*« (1780); »*Handbuch der vergleichenden Anatomie und Physiologie*«; dokt. disertacija: »*De generis humani varietate motiva*« (Göttingen, 1775.) i drugo. Blumenbach je bio veliki protivnik ideje o zajedničkom podrijetlu ljudskog roda (od jednog para).

se ovaka slika: »Poljak — Slaven — Indoevropljanin (arijac) — Bijelac« — ili »Kinez« — Istočnoazijac (monosilabni jezik) — Žuti čovjek«.

Takvi su bili pojmovi o rasama do pred decenij. »Rasa« i »narodnost« su se nekako identificirale. Govorilo se o »slavenskoj« rasi itd., što je po sadanjem shvaćanju nonsens, jer je slavenstvo pojam lingvistički, dok je »rasa« pojam antropološki.

*

U osamdesetim godinama XIX. v. izlazi jedno djelo ponijemčenog Engleza, *H. S. Chamberlaina,*[6]) gdje on ističe prednost arijske rase pred ostalima. Reprezentantima arijstva on smatra par excellence Nijemce, a umovanje svoje osniva ne na biologiji, nego na nizu kulturno-historijskih zaključaka.

Francuska također daje dva reprezentanta nove teorije o rasama i o njihovoj relativnoj vrijednosti. Tako *Vacher de Lapouge*[7]) izdaje djelo, koje mnogi smatraju kao jedan od temeljnih kamenova rasističke teorije. To je rasprava o rasi i socijalnoj sredini, gdje naglašava ulogu *brahi-* i *dolihocefalnosti* u stvaranju oblika ljudskih zajednica. U glavnom smatra najboljim ljudskim elementom dolihocefalne blondine (arijce). Stvar je ipak u tome, da pritom nije potcrtavao isključivi monopol Nijemaca na pravo da nose arijsko ime. Zemljak njegov *Gobineau*[8]) (više esejist, nego biolog) naglašava isto. Vacher de Lapouge spominje još naročito svoju zavisnost od Darwinove teorije *selekcije*. Ali glavna točka ovog nauka jest t. zv. *eugenika,* to je zamjerno i svijesno postupanje s ljudstvom u svrhu poljepšavanja anatomsko-fizioloških osobina njegovih. To baš i naglašava taj pisac.

Ali pravo uobličenje nove rasne teorije ne pripada Chamberlainu i dvojici spomenutih Francuza. Njihova, još dosta neodređena, umovanja poslužiše za izlaznu točku radu nekolicine njemačkih etnografa i antropogeografa, čiji radovi u zaokruženom obliku sačinjavaju danas jezgru onoga, što mi zovemo »naukom o rasama« i što je već uneseno u toj ili drugoj mjeri čak i u srednjoškolske priručnike ne samo u Njemačkoj, nego i u drugim zemljama (i *u Jugoslaviji:* u VII. gimnazijskom razredu upotrebljava se odobreni udžbenik »Osnove Etnologije« od Jov. Erdeljanovića, u kojem je poglavlje o rasama obrađeno sasma u duhu ove škole, izuzev, dakako, naglašeni »ario-germanizam«). Među tim geografičarima-etnografima se ističu

[6]) *Chamberlain, Houston Stewart,* rod. 1855. Radio u Ženevi i Dresdenu; djela: *»Das neunzehnte Jahrhundert«,* prvi dio *»Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts«* — 1889. Osim toga knjige o R. Wagneru, kojemu pripisuje baš one pozitivne osobine, karakteristične za stvaralački genij arijske rase.

[7]) *Vacher de Lapouge:* La Race et le milieu social« — 1909.

[8]) *Gobineau,* Arthur comte de —: »Essai sur l'inégalité des races humaines«, 3 djela: 1853., 1856. i 1858. kao i Chamberlain, mnogo se zanimao i za Wagnera. Vidi također »La nouvelle Revue Française«, 1 febr. 1934. (Sav broj o Gobineau i o »gobinizmu«.)

Eugen Fischer[9]) i *Günther,*[10]) onda *Scheidt*[11]) i *Lenz.* Vrlo zgodna rekapitulacija ovih teorija nalazi se u novojim izdanjima *Hickmannova atlasa.*[12])

Da budemo na čistu s time, navešćemo kratki prikaz stanja nauke o rasama, kako se ono očituje u najnovije vrijeme.

Rasa, prema ovoj teoriji, jest jedan *antropološki pojam.* U tom smislu igraju ulogu stanovite *tjelesne* kao i *duševne* osobine; potonje, u koliko su prouzrokovane prvim. Vodi se računa o: formi lubanje, indeksu lica, ličnom kutu, obliku nosa, visini tijela, pigmentaciji kože i oka, boji i formi kose.

Prema tome se izdvajaju ovi tipovi rasa:

1. *Nordijska rasa (arijska* u užem smislu). Visoki rast. Dolihocetalnost. Čelo nagnuto natrag. Kosa svijetla ili crvenkasta. Obilna brada. Plave ili sivkaste oči. Ružičasta ili smeđasta koža.

Dijeli se na dva ogranka: a) *Evropski rasni ogranak* (Rassenzweig): ružičasta koža (u Evropi); b) *Indoiranski rasni ogranak:* — smeđa koža (u Indiji i Perziji).

2. *Mediteranska rasa.* Manji ili srednji rast. Dolihocefalnost. Izrazitiji nos. Smeđa ili crna kosa. Obilna brada tamne, duboke oči. Smeđasta i tamnosmeđa koža.

Dijeli se na: a) *Zapadni rasni ogranak i niži,* smeđasta koža (Evropa); b) *Orijentalni rasni ogranak: viši,* smeđa koža (Sjev. Afrika i Zap. Azija).

3. *Dinaridska rasa.* Visoki rast. Brahicefalnost. Stražnji dio lubanje skoro nikako se ne izdvaja. Uzak izrazit nos. Smeđa ili crna kosa, katkada u uvojcima (kovrčicama). Obilna brada. Smeđe, duboke oči. Žućkasta ili smeđasta koža.

Dijeli se na: a) *Dinarski rasni ogranak:* visoki rast. (Središte na Balk. p. o.); b) *Prednjoazijski rasni ogranak;* srednji, zdepastiji, deblje meso na nosu (t. zv. armenoidni tip).

4. *Istočna rasa.* Niži rast (zdepasti). Brahicefalnost. Kuglasto čelo. Široko lice. Visoki stražnji dio lubanje. Kratki i tupi nos. Svijetlo-smeđa-crna kosa. Slaba brada. Smeđe, ispupčene oči. Žućkasta ili smeđa koža.

Dijeli se na: a) Alpinski rasni ogranak: smeđa koža, tamna kosa, (u sr. Evropi); b) Istočno-rasni ogranak: žućkasta koža, blond kosa, katkada kao lan (Finski tip).

Ostale rase: 5. *Mongolska,* 6. *Malajska,* 7. *Indijanska* (u Americi) nisu dovoljno istražene i literatura o njima je manje obilna.

Ova četiri rasna tipa sačinjavaju sa tri zadnja dio čovječanstva, koji se odlikuje svjetlijom bojom kože i koji je došao do izražaja u kulturnoj historiji. (Nadrase »Negroidna« i »Primitivna« sa svim ograncima nisu dosada došle na historijsku površinu.) Nijemci pokušavaju podijeliti ovih sedam rasa na dvije »Hauptrasse« (rekao bih »Nadrase«) (samo ova riječ ne znači još *veću vrijednost,* jer i *Negroidi* su »Nadrase« za Negre, Davide, Papuance itd.) — Evropeidnu i Mongoloidnu, svojatajući za sebe (i za

[9]) *(Leitung von Eugen Fischer.) Schwalbe, G.:* »Antropologie«. Leipzig i Berlin, 1923.

[10]) *Dr. F. R. Sans-Günther:* »Rassenkunde Europas«, Münch., 1926.

[11]) *Scheidt, Dr. Walter:* »Die Rassen der jüngeren Steinzeit in Europa. Münch., 1925.

[12]) *Hickmann's Geogr.-statist. Universal-Atlas.* (1929. i 1931.)

»Mediterance«) isključivo pravo na prvi tip, a pribrojavajući 3. i 4. v. mongoloidnim tipovima. Slavenski učenjaci, kao i učenjaci drugih zemalja, osim izrazito »nordijskih«, pribrajaju 1, 2, 3 i 4 ka Evropejskom ili »Evroidnim« (bijelim) rasama, i ostavljajući »mongoloidnim« ili žutim rasama 5, 6 i 7. K tome još katkada dodaju »staroazijsku« (aino) rasu, u sjev. Japanu i na Sahalinu, koja je zaista vrlo slična Evropejcima. Kod nas, kako sam spomenuo, ovu razdiobu s navedenom korekturom, prihvaća Dr. Jov. *Erdeljanović*,[13]) dok se *Cvijić*[14]) drži malo drukčije diobe (za područje Balkana i bližih zemalja): *alpinsku, panonsku, dinarsku* i *moravo-vardarsku;* rase sa različitim pod-razdiobama. Ovo bi se dalo svesti na gore navedene rase, smatrajući *moravo-vardarce* prednjoazijskim rasnim ogrankom, a *panonce*, u glavnom, *nordijskim* tipom sa alpijskim ingredijentama.

Sva je prilika, da u Japanu već postoji škola, koja provodi ista istraživanja na području mongoloidnih rasa, a vjerojatno je, da i tamo ima učenjaka, koji pokušavaju naglašavati prednosti njihova rasna tipa. Za našu svrhu će biti dosta, kada ustvrdimo, da su na izradbi ove teorije sudjelovali Englezi, Nijemci, Južni Slaveni i Francuzi; prema tome imamo već prilično veliku garanciju, da će se oštri i *neugodni uglovi* ovog nauka postepeno otupiti.

Ti se uglovi ne nalaze, dakako, u konstatacijama tjelesnih osobina, nego u potcrtavanju duševnih osobitosti. Ovdje opet dosta je da navedemo tri slučaja: Lapouge, Chamberlain i Nijemci uzdižu *arijsku* ili *nordijsku* rasu. Cvijić i od česti Erdeljanović — naglašavaju prednosti *dinarske raste*, a *Dr. Kraitchek*[15]) zastupa stanovište o velikim kvalitetama *alpinaca*. Kod struje ruskih »Evrazijaca« (Trubeckoj, Savicki, Bicilli i dr.)[16]) maglovito se naglašuje prednost tipa koji se stvara na velikoj evro-azijskoj ruskoj ravnici (t. j. mješavine *istočne* i *nordijske* rase) po sadanjoj terminologiji. Iste note ima i knjiga Sikorskog.[17]) O Japancima nismo dovoljno informirani.

Što se tiče ostalih rasa: »Negroidne« i »Primitivne« (Australijci, Bušmeni itd.) svi se, u glavnom, slažu u sudu o većoj ili manjoj inferiornosti njihovoj. O tome, dakle, nećemo mnogo raspravljati već i zato, jer su vanevropske rase mnogo slabije istražene. Kakve su onda te duševne osobine rasa, o kojima raspravlja nova nauka?[18])

1. *Nordijska rasa.* Sposobnost za stvarnost na osnovi prosuđivanja. Zato i širina u društveno-političkim stvarima. Talenat organizacije i marljivost. Muževnost. Osjećaj časti i pravičnosti. Zatvorena, ali duboka osjećajnost. Neraspoloženje prema nepoznatom i neoprobanom. Ugodni humor i fantazija. Često puta sposobnost za nauke i umjetnosti, izuzev glazbu.

---

13) Ерделановић, Др. Јован: „Неколико етничких проблема", „ Шта су Срби), Хрвати и Словенци" (у јубил. зборнику 1928.) Етнолошки преглед Југославије" (1930) „Основе етнологије" (1933).

14) Цвијић, Др. Јован: „Балканско полуострво и јужнославенске земље (I-1923; II-1931-Београд). U drugom svesku se nalazi i teorija o raznim tipovima. Prvi svezak je geomorfologija. Cvijiću van sumnje pripada čast nekog pionirstva novih rasnih teorija u slavenskoj sredini.

15) Kraitschek, Dr. Gustav: »Rassenkunde«. Wien 1923.

16) »Evrazijski zbornici«.

17) Sikorski: Psihologija.

18) Navodim prema Hickmann-Fischerovu kraćem prikazu.

(Tome njemačka škola dodaje još: rasa, najviše sposobna za predvodnu ulogu (?).)

2. *Mediteranska rasa:* živi duh. Sposobnost za brzi, ali ne uvijek osnovani, sud. Glumačka i govornička sposobnost. Spretnost u političkim i poslovnim stvarima. Vedrost. Dosjetljivost. Strastvenost. Osjećajnost slabe dubine. Neko lakoumlje. Živa fantazija. Više umjetnička nego znanstvena nadarenost. Muzikalnost. (Nijemci dodaju: za vodstvo sposobna rasa!)

3. *Dinarska rasa:* Snažna sklonost k parcijelnom (ne univerzalnom) mišljenju. Sudovi u okviru vremenski, lokalno i stručno ograničenog kruga vrlo oštri; obzira na suvislost sa stvarima izvan toga okvira — nema. Podaje se sugestiji i traži oslona na nekog. Osjetljivost subjektivno-individualistički smjer u političkim i društvenim stvarima. Muževnost i hrabrost. Popustljivost. Otvorena ćud i impulzivnost. Ponos, katkad taština. Grubi humor. Snažna fantazija. Sklonost ka znanstvenom radu na specijaliziranoj bazi i ka umjetnosti, naročito glasovnoj.

(Nijemci dodaju: rasa nije osobito raspoložena za vodstvo, ali ustupajući 1. i 2. — ima prednost pred 4. i ostalima.)[19])

4. *Istočna rasa:* Suđenje samo u užem horizontu. Sklonost starinskim navikama. Kao i nordijska, mrzi sve nepoznato i vanredno često bez razloga. Poslije početne bojazni od stranih novina, podaje se snažnim utjecajima. Radinost. Štedljivost. Ozbiljnost. Malo fantazije. Muzikalnost. Sjeta.

(Nijemci dodaju: za vodstvo slabo podesna. Među čistim istočnorasnim jedinkama malo učenjaka i umjetnika, ali mješanci s drugim rasama često postaju ljudima vanrednog značaja.)

Nota bene. Ove karakteristike obuhvataju osobine svih grana rase, t. j. na pr. pod *istočnom* se rasom misli i *pravi istočni* rasni ogranak, kao i *alpinski* ogranak, itd.

Prema Dr. Cvijiću pak *karakteristika Dinarske rase* bila bi slijedeća (uzimam skraćen prikaz jednog od njegovih sljedbenika):

»Visok rast, znatna tjelesna razvijenost i snažna konstrukcija. Obično imaju okruglu glavu, markantne crte lica i većinom su crnomanjaste ili smeđe kompleksije (ovo se sasvim slaže s gore navedenom karakteristikom).«

»Duševni im se život odlikuje velikom moralnom i intelektualnom snagom, jakim posmatračkim darom i znatnom prirodnom inteligencijom. Jakih su nerava, živog duha, osjetljivi i ponositi. Odani su pretcima i običajima, skloni mistici i još se i danas pridržavaju svojih starih i pustih patrijarhalnih navika.«

(Nijemci su podvukli sklonost ka specijalizaciji, ne podvukavši sklonost ka patrijarhalnosti. Uostalom, odbacivši suviše skeptički ton u prvom slučaju i dosta optimistički u drugom — objektivno se te karakteristike prilično slažu.)

Otprilike tako i s ostalim rasnim tipovima. Dosta je oduzeti ono, što je očito pristrano, pa se ipak dobiva neka opće poznata slika.

---

19) Navodimo i jedno i drugo, razumije se, ne s ciljem kakve polemike i ne kao nepobitnu istinu, nego samo informativno: da se vidi, po kojim metodama se procjenjuju rase. Inače ovo je najlabilnija točka teorije.

Ostaje još jedno pitanje: kojim narodima otprilike odgovaraju ove rasne grupe ili, točnije, koji tip jezika bio je jezikom te ili druge rase. Na to odgovaraju samo nagađanjima. Tako, na primjer, smatra se da *nordijski* tip bi odgovarao *romano-germano-slavenskoj* jezičnoj grupi (u prethistorijskoj prošlosti). Svakako su sve indikacije da stari Rimljani bjehu nordijskog (pretežno) tipa; svakako, sve štogod znamo o starim Slovenima — tvrdi o istom.

Što se tiče *mediteranskog* tipa — to je, navodno, tip prastanovništva južne Evrope i Sjev. Afrike. Izgleda, da bi on odgovarao *semitskoj*[20]) jezičnoj skupini (sadašnji Marokanci, Alžirci, stari Kartažani i Feničani, Židovi su, u glavnom, toga tipa. Okolnost, da su sada Romanski narodi većinom reprezentanti tog tipa — jest posljedica uticaja latinskog jezika i Rimskog carstva na pra-stanovništvo. *Dinarski rasni tip* je nejasnog podrijetla. Nama se čini najvjerojatnijim da je to rezultanta miješanja mediteranskih nekih naroda sa alpinskom grupom, u koju su se *uklinili Sloveni*, davši njoj *neke nordijske osobine*. Neki drže ipak, da je to pra-tip, što prilično protuslovi historiji, u koliko je ona nama poznata.

Dakle velika je pogreška držati Mediterance za Romane, a Dinarce — par excellence — za Južne Slovene. I jedni i drugi su veliki mješanci. Isto tako je zamršeno pitanje i o *Istočnoj* rasi, koju nipošto ne smijemo držati karakterističnom za Ruse. Ona je, u osnovi, finski tip. Velikorusi bi bili mješavina Istočne i Nordijske rase, a Ukrajinci — Dinarske i Nordijske. (Prastanovnici junžoruske ravnice — *Skiti* — su bili iranskog tipa, t. j. prednjoazijski Dinaridi.)

*

Kako vidimo, ovaj novi način gledanja rasnog problema može biti uzet ili kao objektivni rezultat promatranja tipova ili kao borbeno geslo — za superioritet nad drugim rasnim skupinama. U koliko se nastoji da se ostvari ono drugo — uz objektivnu teoriju rasa uzimaju se i neke jednostrane i subjektivne hipoteze. Nepobitna je činjenica da *arijska rasa* i, napose, *njezin nordijski tip* zaista su igrali veliku ulogu u stvaranju sadanjeg tipa čovječanskog društva i njegove kulture. Ali nije isključeno da i neki drugi rasni tipovi imaju istih ili sličnih pozitivnih osobina (na pr. među Mongoloidima — Japanci); apsolutno nije dokazano i ne može biti dokazano, da nosioci arijskih vrlina jesu isključivo Nijemci i drugi Germani i 2. da neke rasne mješavine ne mogu dati vanredno dobrih rezultata. Dokazi: 1. opet Japanci, koji nikako nisu Arijci (postoji dgduše smiješna teorija da rasne vrline Japanaca potiču od negdašnjih bjelačkih doseljenika!) i 2. sami Nijemci, koji su, premda daleko nečisti Arijci, ipak sposoban narod, dok Iranci (čisti arijci) ne pokazuju ništa osobita. Dakle, ona *eugenika*, o kojoj se toliko govori u Njemačkoj ne bi morala ići za čuvanjem baš isključivo onih nordijskih osobina, nego više uopće za čuvanjem zdravlja i fizičke i umne snage, putem *suzbijanja bolesti i stvaranja boljih uvjeta za život*,[21])

[20]) Vidi vrlo interesantan kratki prikaz romanizacije semita (Kartažana, Numidijaca) u knjizi: *Ars. Darmesteter: »Cours de grammaire historique de la langue française«. Paris, 1922. I. dio, str. 14.*

[21]) To bi se moglo nazvati potpomaganjem »socijalne selekcije«. Vidi: B. Zarnik, Priroda 1931.

te, konačno »zabranjivanja *brakova među degenericima*.« Čudnovato je, kad se naređuje sterilizacija djece (zakonite ili nezakonite) koja se rodila u Rheinlandu od majka-Njemica i očeva-Senegalaca iz francuskih okupacionih četa. Ta nemojno zaboraviti da je najveći reprezentant evropskog duha u ruskom pjesništvu — Puškin — bio *oktoron* (praunuk crnca)!

*

Isto tako bilo bi čudnovato, ako bi u Jugoslaviji bile poduzete mjere da se *eugenika* provodi u smislu zatomljivanja *nedinarskih* jedinki. Ali nipošto nije čudnovato, ako kod prosuđivanja o strukturi danog društva, vodimo računa o tome, koji su elementi na vodećim položajima, a koji — u podređenim. Pravilno je primjećeno,[22]) da je Rimsko carstvo u glavnom za to propalo, jer se nije pazilo na socijalnu selekciju (recimo, car Filip-Arapin proslavlja hiljadugodišnjicu Rima!) Barbarski elementi nisu održali društvenih tradicija Rima, nego su naprosto zamijenili Rim nizom germanskih primitivnih kneževina ... Pita se, šta bi bilo od U. S. A. ako bi crnački elemenat postao nadmoćan ...

*

Ali ima i još jedna strana istog problema. To je, da anatomsko-fiziološku podlogu ima ne samo rasa, nego i *društvena klasa*.

To je isto *tako nepobitna* istina, kao i istina o *nejednakosti rasa*.

Uzmimo konkretne slučajeve: pogledajmo, prvo, staroegipatske kipove faraona i uporedimo ih, recimo, sa poznatim »scribom« ili sa figurama radnika i vojnika; uzmimo bilo koji priručnik iz etnografije, te pogledajmo slike japanskih samuraja s jedne i zemljoradnika s druge strane. Uzmimo tip Nikole I. u Rusiji te sravnimo s tipom Maksima Gorkog. Jedan je pripadnik najviše klase, drugi je sin donjih slojeva. Obadva su, svaki na svoj način, značajni ljudi (premda i sa velikim minusima). Uzmimo na Sjevernom Kavkazu tip Kozaka i tip »Inogorodnjeg« (t. j. nekozačko građanstvo i seljaštvo). Uzmimo, napokon, tip zagrebačkog vlaškouličkog purgera i tip zagorskog seljaka. *U svim ovim slučajevima, bez daljih komentara, možemo konstatirati bar isto toliku razliku u tjelesnoj građi, kao i između nekih gore navedenih rasa.*

Dakle, neoboriva je činjenica, da anatomsko-fiziološke razlike među ljudima ne idu samo u horizontalnom presjeku *(rase)* nego i u vertikalnom (klase). Skoro bi se dala svaka od gore navedenih rasa posebno podijeliti na grupe a i b (gornji i donji sloj), ali nije isključeno, prvo, da tih slojeva ima i više i, drugo, da kod nekih etičkih (ili bolje jezičnih), jedinica gornji sloj pripada, naprosto, jednoj, a drugi — drugoj rasi. Najzanimljivi je slučaj s Rusijom. Ne upuštajući se u kakvo procjenivanje vrijednosti klasâ, upućujem samo na gledanje slika, koje prikazuju sjednice različitih predratnih ustanova (državnog savjeta i sl.) u Petrogradu, uporedo s gledanjem fotografija sadašnjih zborova i kolektivnih ustanova (Sovnarkom i sl.) Gornjeg sloja Rusije gotovo je nestalo (en masse). Donji sloj je za carstva vrlo rijetko dolazio na istaknute položaje (Lomonosov je skoro unikum).

(Nastaviće se.)

[22]) Na to se poziva i članak dr. M. Starčevića u »Nastavn. Vjesniku«, stud.-prosinac 1933. (recenzija o jednoj knjizi o gimnastici).

ZLATKO DUJMOVIĆ:

ARINA

(Nastavak)

Jednostavna priča koja se ponavlja svaki dan

Mlitava neodlučnost uvukla se slijedećeg dana u me. Bez oklijevanja priznao sam, da je ona, Arina, žena naročite privlačivosti koja ekspanzivno djeluje na svakoga tko znade osjetiti ženu. Njena koketna ženskost naročito je izbijala kada je veselo, kao ono prema meni na koncertu, htjela pokazati, da jednoga određenog čovjeka simpatizira. Nisam mislio napinjao željom, da provirim iza te spoljašnje naklonosti nje prema meni, jer sam bio osvjedočen, da bi to značilo ići zasada suviše naprijed. Novi susreti, na koje sam odmah pristao, trebali su sve to učiniti jasnijim, ali podnipošto varljivim.

Ali nisam zaboravljao, da je s njom bio muškarac, koji bi joj mogao biti, recimo, stariji brat, ali i muž. Pa nešto između ovog obojeg. Svakako njena želja, izražena s nekoliko preciznih riječi na onom papiriću, i fakat ove intimnosti s jednim čovjekom silili su me, da budem barem oprezan. U prvi sam mah odlučio pričekati je predveče pred njenim stanom, jer je zacijelo i ona u to vrijeme izlazila van na šetnju. Ali zašto to? To bi bilo i djetinjasto. Ako ona hoće da dođem do nje — ići ću. Odluka bila je neopoziva.

Slijedećeg dana sjedio sam nasuprot Arini u polumračnom salonu plavkastih tapetiranih zidova, diskretnog namještaja zlatnosmeđih nijansa s toplim zadahom drva što je uz mjestimični prasak sagorijevalo u jednostavnoj zemljanoj peći. Ova soba iako se ne odlikovaše baš svim onim što sačinjava salon svake gospodske — ne aristokratske — obitelji, ipak je u sebi sadržavala pristojan ukus jednostavne harmonije.

Sjedeći gotovo ukrućeno u naslonjaču pomnije sam promatrao ovu zaista lijepu ženu kako nagnuta nad okrugli stolić natače jarko crven vanilijev liker u maljušne bijele staklene čašice. U ovoj posvema jednostavnoj crnoj haljini, koja se polipski privijala uz njeno puno stasito tijelo, bila je privlačiva do paroksizma. Osjećala je, da je živo promatram; kretnje joj tada postadoše namještene i od nje izviraše rafinirana koketerija djevojke koja hoće voliti.

»Simpatični ste mi bili čim sam vas ugledala. I vaš gest prigodom onih stolica bio je lijep. Hvala vam!«

»A gospodin s vama?«

»A, to je jedan kolega mog pokojnog brata, s kojim obično uvijek idem u kino, kazalište i . . .«

»Zar nemate roditeljâ?«

»Tata mi je umr'o, živim s majkom, ali ona je sada otputovala na nekoliko dana u svoje rodno mejsto, nedaleko odavde.«

I zaista, vjerovao sam u to. Još smo razgovarali pijući liker. Kada sam odlazio kući radovao sam se slučaju što nađoh zaista lijepu i simpatičnu ženu; ona će u me unijeti možda i ljubavi. A ona ako me ne će, zašto je odmah prvoga časa tako odlučno, gotovo bijesno, navalila zaokupivši me svega?

Vraćajući se kući osjetio sam i to. I radovao sam se slijedećem sastanku sutra. A lice mi se napelo nekom senzibilnom strašću koju sam u sebi gušio . . .

Sva osamljenost pretvorila se jednim danom u neobuzdan kliktaj radosti. Sva potištenost, koja me često iako za kratko vrijeme nemilosrdno sputavala, prsnula je kao prezrela voćka. Da iz nje probije gust sok istinske ljubavi za svijet i za ljude. Radost života povratila se u me u podvostručenoj mjeri i ja, nakon dosta godina, osjetih sav sjaj spontanog veselja. U me se uvukla umjesto dosadašnje ukrućenosti i nemarnosti gestâ pomna želja, da onaj odgoj što ga stekoh i čuvah u sebi prikažem i svima drugima tražeći i od njih to isto. Pažljivost pri svemu što sam radio postala je pedantnom, obazrivost prema drugima izvirala je iz srca, a ne samo iz razuma. Sve bih zagrlio odjednom, sve bih strastveno izljubio od sreće, sve, ljudi slušajte: sve bih dao i žrtvovao drugima od beskrajne sreće što nađoh ženu lijepu, a kako sam mislio i dobru. Bez pretvarane maske.

Svaki trag sumnje zatirao je ovih prvih dana nezadržljiv krik radosti za nađenim. Pomamno sam srkao tu radost tražeći od nje uvijek novih želja i novih mogućnosti. Tetošio sam je, jer je ona mene tetošila. Prošli su dani. Naučio sam se već na nju. I zato bijaše tako nedokučivo bolno razočaranje koje se primicalo. Ono bijaše i suviše brutalno, suviše neskladno prema viziji koju sam u sebi odnjegovao o toj demonskoj ženi, a da bih odmah, kada je došlo, vjerovao u nj ne tražeći nepobitnih dokaza toj dosada meni zastrtoj zbilji.

Suviše krepka i suviše moćno intezivna bijaše bujica prvome ove sreće, a da bih je mogao jednostavno preživjeti bez većih i trajnijih duševnih potresa u sebi.

RAZOČARANJE

Kada se slijedeći put sastadoh s njom bila je i ljepotom i duhom još neokrnjena preda mnom. Sjedili smo u toplo zadimljenoj kavani govoreći i slušajući glazbu.

Spretan i pun jazz svirao je napirlitano i sinkopirano, a parovi su plesali. Uspravni i savijeni grčem strasti. Neusiljen žagor dopirao je iz ove zasoptane i vlažne dostojanstvene gomile. Ulašten pod odražavao je raspuznute sjene neodređenih kontura. Osjećajući u tom trenutku, pod dojmom voljenih melodija, u ovom upola lijenom i udobnom raspoloženju prema ovoj privlačivoj djevojci naročitu simpatiju, tiho sam, ali zato slobodnije, govorio njoj o sebi i o njoj. Njena pažnja nije bila sva sasuta na moje riječi, nego žarkim izbuljenim očima vrteći uokolo promatrala je sve dalje. S nekim izazovnim gestom. Čim sam to primijetio, vrijeđalo me.

Kada smo zaplesali osjetio sam u njoj neku ravnodušnost. Bila je topla, ali ta toplota odbijaše iako sam je htio, da me ona privlači. Sve u njoj odavaše, da ljubav, koju toga dana jedno drugome priznadosmo, potječe iz neke nepoznate računice, a ne iz srca.

»Da li mi vjeruješ, da si ti prvi koga volim?«

»Šesti sam«, rekoh upola ozbiljno, upola šaljivo.

Namjestila je uvredljivu gestu:

»Jesi šesti ako petoricu zamislimo kao djecu.«

Jazz je ponovno zasvirao. Ovajput je njena nježnost bila iskrena. Pitoma kao tepanja željna zvijerka privila se uza me i mi smo šuteći plesali. Očima je ispitivala moj vrat dugo — cijelo vrijeme plesa. Što bi mogla misliti onda ne bih mogao reći, ali sada mogu. Arina je barem za kratko vrijeme onog kasnog hladnog popodneva osjetila istinu duše koja nju ne samo obično voli, nego koja je pripravna, omogući li ona to, nju zavoliti trajno i dobro. U sebi je toga časa otkrila dotada nepoznatu nijansu, da ipak i ona — žena sazdana od krvi, mesa i duha — može osjetiti bitnu razliku privlačivosti kakvu ona osjeća prema muškarcima. Ta živahna i neodgojena djevojka nijemo je očima tražila uzvišenu ljubav srca — ali čim se ukočiše zvuci jazza, vizije u njoj nestade. I ona se pretvori u onu ženu kakva uistinu sada jest; ali s jednim kratkim »ali«, sa živim i proživljenim osjećajem u sebi. I ne zbog mene, jer ja joj tada bijah i suviše jednoličan, šablonski, nego za ljubav ovoj moćnoj i za nju nezaboravnoj viziji kratkog osjećaja, da postoji još nešto izvan i iznad običnih tjelesnih užitaka i njihovih računa, ona je u svoje ponašanje toga popodneva unijela — iako najintenzivnijim oprezom i najnapornijim odabiranjem boljega — u svoje ponašanje uglađene geste primitivno odgojene djevojke, koja samo takvom ne biva uvijek. Njen smijeh je, od toga plesa pa do rastanka sat kasnije, postao neusiljen, dobrodušan i prpošan, njen glas je zadobio obliju metalnu boju, njene kretnje uglađenost iskonski salonske dame. Ali ovo kratko naprezanje, da sebe učini onako finom kakvu sam je htio barem jednoć i za najkraće vrijeme, umorilo ju je više nego što se sama nadala. Zaogrnuti u tople kapute, na smrznutoj ulici okruženi ledenim zrakom i bijeni studenim laticama snijega koracali smo jedno uz drugo gotovo praznom gradskom ulicom.

Arina, ovo zalutalo djevojče, šćućurila se uza me uhvativši obim rukama moju desnu. Jednomjeran hod odmjerena ritma, unoseći mir i lijenost, sve je više vodio k rastanku. Sve žešće je stezala moju podlakticu, sve je više pritiskivala zube uz zube, sve je elastičnije uvijek u jednom ritmu poskakivala šuteći i melankolično gledajući preda se u tupu noć. A bisernast snijeg, prosut i gladak, uvijao je njenu crnu prikazu u bjelilo, koje je sada noću bilo sivo. Posve se privila uza me, nježnošću najstrastvenijeg uzbuđenja disala je stvarajući pred sobom velik oblak daha. Sve bliže bijasmo njenom domu. A ona je milo pogledavala u me. Nisam ništa mislio; bio sam zadovoljan, jer mišljah, da u Arini mogu naći ženu koja hoće i koja može voliti.

»Tu smo.«

Nije lagala. Duga jednokatna kuća sa širokom kapijom u sredini. U sjeni tih golemih vratiju, dok ih je ona otključavala i otključavala, još smo časak stajali. A onda: sjećam se njenog ekstatičkog stiska ruke, njenog molećivog pogleda i njenog razočaranja, kada sam uljudno pozdravivši brzo otišao ne pošavši i dalje s njom...

Današnje Arinino lažno uzbuđenje, dobro proračunano, dovelo ju je do neuspjeha. Da li prvog? Ili posljednjeg!?

Kakvi li su me jatimice bocnuli trnci zdvojnosti. Uvidio sam, da nakon krasnog raspoloženja toga popodneva Arina ipak i preda me istupa sa svojim računima. Htio sam, da ovo popodne ostane neokrnjeno. Ali ona je to i prezrela i odgurnula. Ugušivši u sebi sve daljnje misli o tome legao sam

i zaspao. Ali tada nisam sve znao. Vjerovao sam, da me hoće zbog ljubavi. Jer volila me; sve je kliktalo tome tako.

Nisam je vidio više od pola mjeseca. Iako sam za cijelo to vrijeme usprkos svemu osjećao prema njoj živu simpatiju protkanu s boli zbog definitivnog neznanja kakva je. Jer nisam nikada, a ponajmanje sada, bio pripravan povjerovati slutnjama. Ipak je njena slika u meni izblijedila i pomisao na nju činila me ravnodušnim. Ili pak tako malo uzbuđenim, da sam s tim lako obračunao u korist svog duševnog mira. Nisam je smio, tada još, naprečac osuditi, ali je nisam htio bez dokaza kao kreposnu primiti. Bijah pripravan uvijek vidjeti je, ali nisam osjećao, da je potrebno da to sam upriličim. Slučaj ili njena volja će nas opet susresti. A lijepa uspomena na ono srdačno poslijepodne bila mi je toliko mila, da sam htio što dulje sačuvati je svježom. Prvi uslov tome bijaše fakat, da ono bude naš posljednji susret. Slijedeći mora biti ili barem tako lijep ili još ljepši.

Rastanak s jednom godinom. Rastanak s onim, što kada sada pogledamo kao već prošlo osjećamo lijepim, ali koje je zaista bilo možda više ružno nego lijepo. Taj rastanak se proslavlja po nepisanom pravilu cijeloga svijeta bučno i pijano. Nova Godina dočekuje se u stanju u kojem prevlađuje rastrzano raspoloženje časa, kada se vanjštinom veselimo, kreveljimo, pocikujemo krijući time sve ono od svoje nutrine, što se nikako ne slaže s ovom razuzdanom radosti. Prvih minuta Nove godine svi se međusobno ljube, svi šušte pjevajući, mumljajući ili vičući: sretno, veselo!

One sam godine ovu novogodišnju ponoć dočekao na cesti. Bila je tamna, pusta i nijema. Tek je stražar gledajući nas dvostrukom simpatijom našem pozdravu odgovorio: sretna Nova godina!

Ušli smo u bijelu dvoranu. Kroz prašinu gorjele su mliječne električne svjetiljke. Za porazbacanim stolovima sjeđahu iskrivljeni ljudi, a uz neritmičnu muziku soptala je uzvrpoljena gomila plesača. Kiseo vonj znoja, zadah uparenih nogu i neopranih tjelesa vikao je o kvaliteti ljudi, koji se ovdje zabavljaju. Ušavši zaogrnut zimskim kaputima ovamo ugledah — nju. Arina je između dvojice napirlitano vrtjela glavom naslonivši se na prsa jednome a obujmivši rukom drugoga. Zaprepašteno sam zurio. Zar ona!? Prvi drug uza sve šane mi:

»Tamo je ona.«

»Da — ona!«

Započeo je ples. Prišao sam joj. Ukočeno me je proždirala očima snebivajući se. Zaplesali smo i plesali smo. Iste poznate, dobre i melankolične melodije, kao i onda, nedavno. Sjetih se svega s njom. Sjetih se njenih nevinih riječi kojima sam vjerovao, a koje sam sada zamrzio gadeći im se, jer bijahu suha, smrznuta laž. Volio sam je, jer sam oćutio u sebi bol... Gomila se razišla. Zaostao je oblak sive zgusnute prašine s plavkastim obrubom. Pojurio sam van. Ne progovorivši ni slovca dah je u meni buktao dok sam nemarno zaogrnut krivudasto tapkao smrznutom ulicom. Oko mene je šumila znojava gomila. Bila je ogavna i gnjila. Iz njene srži prodiraše pljesniva zapuštenost i raspadanje. Neukusnost svega toga vrijeđala me. Bezobzirnost gonila me putem zdvojnosti. Lud od neorijentacije prema svemu ovom, pod dojmom svečanog časa stupanja u novu godinu, sva maglovita

mističnost svih trenutaka progonila me. Gubeći i svijest i vlast nad sobom prenuo sam se. Oko mene zavladao je svečani mir. Iz njega dopiraše pjesma. Tiha, glasnija, jača, bučna. Ona —. Suze mi navriješe. Stao sam. I podbočih se o leden tvrd zid, ukočio sam se buljeći naprijed.

Šćućuren čovjek zaklonjen sjenom crkvenog tornja u vedroj je noći slušao Pjesmu koju je strastveno volio.

Zašto je zvuk ove melodije tako milo obavijao svijest podatnim tepanjem? Zašto je ova moćna Pjesma tako titanski sugerirala najuzvišenije osjećaje kopkajući po stranicama prošlosti? Zašto je ova neprekidna, povezana sinteza motiva neodoljivo izazivala plemenitost iz koje niču i dobrota i radost, da tada od nas stvori barem za taj čas čovjeka dubokog i otmjenog unutarnjeg života? Ova melodija znala je živjeti, ali nije znala umrijeti. Nju je stvorio umjetnik koji je život osjećao, ali koji život nije razumio. Ta je melodija govorila o neispunjenoj umjetnikovoj čežnji, koji se barem, zapušten i ubog, mogao tješiti riječima Leonarda da Vincia: što je veći čovjek, tim je dublja njegova ljubav. Glas beskrajnosti dopirao je iz ove pjesme; ona me susretaše nekoliko puta i uvijek onda, kada sam je htio najpripravnije slušati, uživati u njoj, kada sam prvi puta osjetio taj uzvišen zakon moralnog svijeta, da postoje praštanje i ljubav koji sve obuhvataju i sve razumiju.

Trnci divljenja i hladnoće koja bode prostrujaše kostima. Opojnost vizije dosegla je vrhunac. Slast i nemoćnost pred širokim ustreptalim zvucima nevidljive beskrajne Pjesme ukočeno me prikovaše uz sirov vlažan zid. Kao skrušen hodočasnik najslađoj umjetnosti, prezrenoj od ulaštenih trutavih magnata, smireno sam uživao u onom što drugi mnogi hoće cinično odgurnuti i podjarmiti svojoj svetinji: minuciozno obojenim šuštavim papirima s kojima prijete.

A zatim sam opet kao lud pojurio prema glomaznoj jednokatnoj kući. Besvijesno provalivši u nju za mnom se lupom zatvarahu bijesno odgurnuta vrata. Sve je zavila tama. Došavši u sobu osjetio sam opipom raspremljen krevet. Zadihan i uzbuđen do očaja bacio sam se na nj. On me zagrlio, omekšao se, upio me u se i ja sam — zaspao.

A ona je izazovno obavijala ruke oko muškaračkih vratova plešući i soptajući uz njih. Dă, bila je — žena. Bez kreposnih ambicija. Ona voli kino. A za ulaznicu treba novac. Novac i samo novac. Ona voli lijepe haljine. Nju zanosi vožnja autotaksijem. Ona se divi govoru tituliranog gospodina. To mu i priznaje znajući, da on čezne za laskanjem. A sve danas košta. Novac i samo novac. I voda se već plaća. A kamo li ne laskanje jedne privlačive, à propos zatucane, i uostalom ne svakom podatne žene. Arina imade majku. Ona imade i kupljeno namještenje. A plaća je malena. Tek kamati na uložen kapital. Ona naravski voli uz kamate i dohodak povrh svega. Uz goli život imade prava i na slast. Da, imade prava. A svako novo poznanstvo ubilježava u knjigu primitaka. Jer i flirt ništa ne stoji. On je zabava. To svakako; a možda je i — dohodak. To može lako postati, jer ona tako hoće. Dă, hoće i — basta.

SIĆUŠNI INTERMEZZO

Prošli su dani... Idealan čovjek zaljubljen u zakukuljenu palu djevojku. Ovih sedam riječi zujalo mi je glavom poput kapljica vode, koje dubu, dubu do ludila. Nisam vjerovao, da je ona kriva, onakva kakvom sam je razotkrio. Moj otpor da tome povjerujem bijaše neobično žilav; ali on bi skršen jednim mahom, kada na drugom, savršeno pouzdanom mjestu dobih nepobitne dokaze, da se one silvestarske noći nisam prevario.

Ovo saznanje uznemirivalo me, mučno i bolno. Vremenom bol se pretvorila u odvratnost prema ovakvom tipu mediokritetski lažljivih i neinteligentno zakržljalih, podmuklih žena.,

Stvorio se spontano nov, uzvišen osjećaj, koji se brzo nakon kratkog ali zrelog promišljanja pretvorio u odluku. Ta odluka bijaše treći osjećaj, koji je nikao u ovo kratko vrijeme u meni. Kao katarza nakon tihe tragedije, odigrane kaleidoskopskim tempom: volja i želja, da u sebi, spojivši ljubav i odvratnost prema ovoj ženi, jer oboje osjećah u isto vrijeme, stvorim i odgojim osjećaj samilosti, koji će biti sposoban da pokuša u njoj probuditi one ljudske osjećaje poštenja i morala, koji se u barem minimalnoj mjeri kriju u svakom ljudskom biću. I ona, kriva, da poput zalutalog djeteta, koje je uvidjelo svijetlo pravoga puta, istinski zaplače gledajući pred sobom krhotine svoje pogažene časti.

PRIČA SADAŠNJOSTI

I

Plavokosa djevojčica šćućurivši se u ljetnoj sjenei dudove krošnje nestašno je kopkala prstićima po pijesku tovareći ga u crvenu limenu posudicu. Hrpa sipkog pijeska oko kojeg se razastrla zelena tratina. Po njoj se crnio po koji zaostali masni dud, na njoj je nedaleko od hrpe pijeska prostrta velika ponjava, na kojoj upola ležeći a upola sjedeći kartaju: majka, otac i brat djevojčice. Pred svakim gomilica kamenčića. Majka ozbiljno premeće i pogledava karte, otac zirne čas u karte čas u kćerčicu, a brat se nestrpljivo vrti. Po koja primjedba, smijeh i opet ozbiljnost. Da se ne izgube kamenčići. Jer o njih je vezana slava pobjednika.

Idilična skupina ove priproste i jednostavne građanske obitelji s periferije velikoga grada ostavljala je utisak potpunog zadovoljstva. Njihovi zahtjevi bijahu zadovoljeni, jer očeva plaća dostaje za njihove skromne potrebe. Nijesu znali za sve ono, što sebi mogu priuštiti oni »gornji«, koji su ipak uza sve to često nezadovoljni. Jer sve što više imaju sve to više i traže. Nezasitni su.

A tu, pod zagrljajem ove svježe sjene, osjećao se dah neusiljene harmonije. Dah ljubavi i zadovoljstva.

2

Kada je počelo s duda opadati osušeno jesenje lišće da sobom odnese sjenu, kroz ovo je dvorište prošla pognuta povorčica. Četiri se čovjeka pognuše pred teretom nosila i neobojadisanog jelovog lijesa na njima, svećenik se pognuo čitajući pogrebne molitve, otac i majka pognuše se jecajući

i stišćući vlažno lice u maramicu, a nekoliko je žena, pognuvši se, šaputalo. I krstonosac pred ovom pravilnom gomilicom pognuo se naslonivši beskrvno čelo o krstovu letvu, dok je djevojčica, uhvativši roditelje za skute, nečujno tapkala bojažljivo šapćući:

»Braco je umr'o.«

3

Umjesto četiri osobe očeva bijaše dužnost odsada hraniti samo troje. Iako bi on beskrajno rado zadržao i četvrtoga člana svoje porodice, on je prema ovoj svojoj želji bio nemoćan. Mrtav ne traži ni hrane, ni ma i najskromnije zabave. On traži samo san, vječni san, koji je besplatan.

Djevojčica je poodrasla. Od nestašne lutkice postade umiljato djevojče neobično glatke i fine pûti i velikih blistavih očiju. Trinaestgodišnja Arina polazila bi svake subote popodne s ocem u kazalište na školsku predstavu, nedjeljom s majkom u slastičarnicu. Ovo vrijeme dočekavala bi kao najveću svečanost. Pomno bi se obukla, pažljivo se promotrila nije li što na njoj neuredno, a kada otac ili majka zovnuše, munjevito bi se odazvala dočekavši ovaj poziv kao objavljenje najveće radosti. Ponosno je koracala uz svog tatu sastavivši ozbiljno lice koje bi se preobrazilo u ukočenu dostojanstvenost kada bi stupili u mramorni foyer barokne kazališne zgrade. Gledajući i slušajući bez riječi predstavu, za vrijeme pauze živo je s ocem ili s kojom poznatom drugaricom razgovarala o onome što su vidjeli. A kada se nakon završetka vraćala kući, uhvatila je svog tatu ispod ruke, nježno se privila uz njegovo gorostasno tijelo i tada je započeo razgovor o automobilima, o kazalištu, o tramvajima, o školi, o tatinoj kancelariji, o kući, o mami. Kada je osjetila, da bi htjela govoriti i o pokojnom braci, s kojim se tako rado igrala iako je on od nje bio dosta stariji, zašutjela bi oborivši oči. I još zanosnije privivši se uz oca, korak bi joj postao krotak. Otac je ljubavlju roditelja osjetio ovu tihu bol svoje jedinice. Zaustavio se kod prve tramvajske stanice i, dočekavši tramvaj, ušao bi u nj. Arina je radoznalošću živahne djevojčice pomamno upijala u svoje velike crne sjajne oči blještave utiske rasvijetljene velegradske ulice. To ju je rastreslo. I kada je uletjela u tihu sobu, objesila bi se majci oko vrata i s novom je slašću započinjala pripovijedati sve što je danas vidjela u kazalištu.

Beskrajne zimske večeri nisu uspavljivale, nego su nasuprot donosile novo raspoloženje u ovu jednostavnu obitelj.

»Tata, daj onu kutiju sa slikama pa mi pripovijedaj o njima.«

Iz široke rasklimane ladice izvukao je otac snop fotografija svih formata. Jednu po jednu donosio bi pred oči svoje kćerkice. O svakoj bi pripovijedao. To je on kada je prviput bio namješten kao majstor u velikoj tvornici i tu su strojevi poredani kao vojnici u dugoj uskoj sobi, po kojoj na »beskrajnom platnu« putuju sastavni dijelovi. Kao pčela koja ide od cvijetka do cvijetka kupeći med koji će poslije drugi pojesti. A to je mama kako još kao djevojka sjedi na šetalištu držeći bijelu neoštećenu knjigu. A to je opet slika svatova. Mladenci, kumovi, roditelji. Svi u smiješnoj odjeći. Starinski golemi ženski šeširi, uske i posve duge haljine, na muškim vratovima visoki ovratnici; svi ukrućeni, ozbiljni, namješteni i — smiješni.

Arina, lickajući jezičkom usnice, zuri u taj kaleidoskop, otac se zanio spominjući prošlost, a majka odloži platno i primakne se bliže. Svi su zarili u prošlost. Osjetili su njenu ljepotu, jer ona je mrtva. A sjećajući se mrtvih zaboravljamo na njihove neprijatnosti, pred nas iskaču samo njihove prijatne osobine i mi uvijek prošlost volimo. I njenu nepovratnu mističnost volimo.

Svijetlo je nekako požutjelo. Ova minijatura uozbiljila je sve. Otac je laganije izmicao slike. Svaku su pomnije gledali. Snop postajaše sve tanji. Još dvije, još jedna slika. Na ovoj je cijela obitelj. Četiri bića. Jedina slika — brace. Kliznula je iz očeve ruke i prilijepila se o drveni stol. Šest zažarenih očiju zurilo je u nju. Četiri starija oka ovlažiše se, ona zatrepere. Tek Arina je nestašno zurila sve više nakrećući glavu. Lice joj se zatim razvedri. Izvuče rumeni prstić te uvjerljivo i tugaljivo ustanovi.

»Pa tu je i braco!«

Još više nadvije glavicu na sliku. Da se uvjeri. A prstić je primakla rumenim ustašcima. I gledala je . . .

4

Kada je počelo na dudu pupati mlado proljetno lišće, da sobom donese sjenu, kroz dvorište je prolazila poznata povorčica. Četiri se čovjeka pognuše pod teretom nosila i neobojenog jelova lijesa na njima, svećenik se pognuo čitajući pogrebne molitve, majka se pognula jecajući i stišćući vlažno lice u maramicu, a nekoliko je žena, pognuvši se, šaputalo. I krstonosac pred ovom pravilnom gomilom se pognuo naslonivši beskrvno čelo o krstovu letvu, dok je djevojčica, uhvativši majku pod ruku, bojažljivo koracajući, zdvojno plakala spustivši glavu na prsa.

Otac je umro.

5

Umjesto tri osobe trebalo je hraniti samo dvije. Ali hranitelj je spavao vječnim besplatnim snom. Skromnim ali dosada zadovoljnim domom zavlada pustoš, nepopustljiv muk i bijedno siromaštvo. Neimaština i svakidašnje korice isušenog hljeba. Samo je kroz vodovodnu cijev bijesnim šumom jurila ledena zmija bisernaste vode . . . Ili bi samo kapala . . . tok . . . tok . . . tok . . . .

Po cijela popodneva prvih dana sjedjele su dvije žene, jedna zrela, a jedna još nerascvjetana, kopkajući dugim blijedim prstima po bilo kakvim stvarčicama. Arina je prekinula školske nauke i za tih vedrih ali bolnih proljetnih dana bezizražajno je tražila utjehe ponajviše u beznačajnim predmetićima, koji je sjećahu na lijepu prošlost. Majka je prvih dana počela šivati kod kuće rublje za druge, i vezla je, ali to je sve radila preko volje. Nije ona svikla na pomisao, da o radu njenih ruku ovisi i njen život i budućnost jedinog njena djeteta. Pa ipak nije mrzila rad. Ali taj besprekidni rad, rad i samo rad . . . to je nemoguće izdržati. A tek što bi se odmorila dva tri dana, to se osjećalo. Strašno osjećalo. Vatra se ne bi ložila, jelo bijaše uvijek hladno, ledeno: kobasica, kruh i kiseli krastavac.

Arinino svježe tijelo zdrave ružičaste puti izblijedjelo je. Glatka svilena koža malo se navorala, lice osušilo i požutjelo. Djevojčica je trpila, ali je i šutjela. Pomagala bi majci, trsila se da nauči i sama što više, a kada zasjaše prežarki ljetni dani, dugi i suhi, s njena je bijelog glatkog čela počeo

kapati bistar kiselkast znoj. Curio je niz obraze. Ona ga je srkala oblizujući purpurnim prpošnim jezičkom okolinu usana. Ali kapljice kapahu i na platno što ga je naširoko razastrla preko koljena i dalje po podu. To je košulja glomazne tuste bogate gospođe. Po rubovima te košulje Arina bode iglom obrubljujući nizove rupica, duguljastih i okruglih, uvijek nešto šapćući djetinjasto izvrće svoja sjajna dva oka, sama se sebi smiješi, a znoj kapa, kapa i kapa muklo.

Ali kada dođoše bliži sumorni jesenji dani, sa svojim tužnim sumracima, kada nebo rjeđe bude zakrvareno odbljeskom sunca, a oblaci rjeđe zasićeni sunčevim rumenilom, u malu sobicu uvuče se neka rastrzana nervoza.

»Zimi treba svakog dana tople hrane. Zimi se više jede. Zimi se troši više svijetla. Zimi su potrebni topao kaput i vunena haljina. Zimi se ne može uvijek sjedjeti u studenoj sobi.« Majka se zapjenila. Njeno neinteligentno lice obojilo se bijesnim crvenilom. Nesamo obična briga; nju je mučio ovaj neprekidni očajni rad, monoton i tup, nju je neizvjesna budućnost tjerala u očaj, ona je osjećala slaboću pred zbiljom sutrašnjice. Tu je nestajala i ona zera njene inteligencije.

Arina, ta slatka djevojčica, zgurila se još više uz sivi prozor, šćućurila se u otrcani stari fotelj koji ju je svojim napunjenim stijenama grijao i uspavljivao. Naprezala je oči doklegod je vidjela bockati iglom u dugo namreškano oporo platno. Pogrbila se, zabuljila, sagnula i ukočila. Tek su se oble djetinjaste ručice makinalno pomicale, uvijek jednako, jednako, monotono i dosadno. A kada bi se bezbojni i sivi sumrak nakostrušio toliko, da se više nije moglo bockati, Arina je potegla oble svoje ruke, ispravila je zgrbljeno tijelo, protrljala zglobom savinutih kažiprsta nabrekle suzne crvene oči, te nagnuvši i glavu i prsa prema sivom staklu, zagledala se u zamagljeno tiho vlažno dvorište. Klupko dječurlije otimalo se dolje o neku zgužvanu loptu, tuberkulozna susjeda prala je podalje neko kuhinjsko pokućstvo, a tamo iza jednih upola staklom i upola daskama zagrađenih vratiju kartalo se u dimnoj, zagušljivoj i smrdljivoj prostoriji nekoliko ljudi.

Arina je bezglasno gledala ovu tužnu okolinu. Gledala je ni sama ne znajući što pri tome misli. Gledala je uporno, a u zglobovima i u srži kostiju i u mišićima osjeti tromi umor. Još strastvenije prisloni vruće čelo o mrzlo staklo. To godi, godi beskrajno. Topao osjećaj nutarnjeg raskoša uvuče se u bešćutnu dušu djevojčice, ona prisloni uza staklo i svoje beskrvne duguljaste tanke usne. To godi, godi beskrajno. Nemoć, sve jača, sve neosjetnija i sve milija obuzme ovo toplo tjelešce. Ono omlohavi, još se jače prisloni u fotelj i o staklo. I ostane nepomično. Zgrčeno.

(Nastaviće se.)

P R E G L E D

RICHARD v. KRALIK

In piam memoriam

Nedavno je u Beču umro u 82. godini života Richard v. Kralik, nekad jedan od glavnih pokretača »Gralbunda« i mjesečnika njemačkih katoličkih književnika »Der Gral«. Kao što je za doba njemačke klasike uspjelo sjevernoj Njemačkoj da sasvim potisne s poprišta južnu i da po Klopstocku, Lessingu, Herderu zagospoduje Njemačkom duh racionalističkih ideja u vezi s protestantizmom i slobodnim zidarstvom, tako je u doba »Kulturkampfa« snažni organizovani otpor katolika iz Njemačke uspio da gotovo posve zasjeni Austriju, od iskona katoličku zemlju. A kako su njemački katolici u stvari živjeli kao dijaspora prema velikoj nacionalnoj većini protestanata, to se u Njemačkoj među katolicima bilo proširilo uvjerenje, da katolici svojim slabim silama nikada neće moći stati o bok ostalim Nijemcima u stvaranju opće njemačke narodne kulture. Tek u početku XX. stoljeća počeli su se javljati glasovi protiv te »predrasude o inferiornosti« katolika kao stvaralaca, naročito na polju književnosti! Fakat je međutim taj da su katolici u Njemačkoj, vodeći ogorčenu i tešku borbu za egzistenciju svoje vjerske slobode i s tim spojenih političkih prava, pretežno podređivali toj borbi sve ostale interese pa da je stoga književnost, baš u najčitanijim svojim pretstavnicima, bila doduše vrlo borbena, ali zato tendencijski podređena praktičnim svrhama i prema tome, faktično inferiornija. Klasičan su primjer tome pripovijetke i romani Konrada v. Bolandena, koji svi obrađuju borbene teme iz praktičnog života s posve jasnim aluzijama, i bili su stoga mnogo čitani, ali su faktično umjetnički naivni, zastarjeli. Rijetke su pojave kao F. W. Weber, pjesnik fino inspiriranog epa iz ranog srednjevjekovnog monaškog života »Dreizehnlinden«, koji je zaista imao pjesničku intuiciju predmeta i uspio toliko, da ga možemo smatrati najizrazitijim i najvrednijim pretstavnikom čitave te epohe katoličke književnosti u Njemačkoj. Prvih godina novoga stoljeća došlo je među njemačkim katolicima do reakcije, i to u dva smjera. Jedno je bila grupa pjesnika i pisaca iz same Njemačke, okupljenu oko münchenskog »Hochlanda« pod uređivanjem Karla Mutha, nadarenog i okretnog publicista, i o. Ekspedita Schmidta, franjevca, urednika ilsta »Über den Wassern«. Drugoj je skupini bilo sjedište u Austriji, s »Gralom« koji je više puta selio i bio štampan većinom u Njemačkoj, ali ga je kroz više prvih godina uređivao bečki pjesnik Franz Eichert, uz suradnju Domaniga, Kralika, Oehla i dr. Dosta je teško točno odrediti razliku između obje grupe — jer ona, točno određena, možda i ne postoji. Kasnije vrijeme dosta je jasno pokazalo da, ako je u programskom pogledu bilo razilaženja, u stvaralačkom su bili spontano priznani svi oni koji su zaista dali djela koja su se svojom neospornom vrijednošću nametnula javnosti. Programski, Gral je, ukratko, bio konservativan, tradicionalistički, nadovezujući neposredno na najsvjetlije epohe katoličkog duha u Njemačkoj, na romantiku i Srednji vijek, dok je Hochland isticao potrebu neposredne suvremenosti, tražio analogije u ostalim pojavama njemačkog života, zahtijevao od katoličkih pisaca da budu razumljivi i neposredno prilazni svome vremenu, dakle moderni. Kako se baš u to doba znatno bila razmahala hereza modernizma i, konačno, bila izričito osuđena po papi Piju X., htjeli su neki od zagrijanijih pretstavnika Grala da upletu Hochland u optužbu modernizma, ali Pijo X., energičan a isto tako i mudar, u pismu koje je, na posredovanje prijatelja Grala u Rimu, upravio Gralu blagosiljući njegov rad, nije nikada osudio protivnu stranku, niti je istakao da Gral ima pravo *u samoj borbi,* nego je naprosto odobrio sve ono dobro i pozitivno što je bilo i u njihovu programu i u njihovu radu. O ortodoksnosti i stvarnoj ispravnosti Gralova programa ne može, dakako, biti diskusije: izgrađen strogo i dosljedno na osnovici tomizma, ukorijenjen u najjačim vrednotama koje je katolicizam dao svijetu u prošlosti (Dante, Calderon, Wolfram v. Eschenbach itd.), on je stvoren sub specie aeternitatis, s vidicima velikim i vječnim. Ali kako da se premosti jaz koji je, ipak, nastao između modernog svijeta i one slavne prošlosti? Ako i ne smatramo na-

predak moderne tehnike faktičnim duhovnim napretkom, ipak moramo uvidjeti da čovjek koji živi u doba velikih tehničkih tekovina koje ubrzavaju tempo života i stvaraju život kompleksnijim i kompliciranijim, ne može da živi ni da se izražava jednako kao onaj od pred više stotina godina. Ni romantika nije uspostavila Srednji vijek, nego je samo uspjela da pobudi nostalgiju za njim, a to je velika razlika.

Kasnije su godine pokazale da nikakva programska diskusija, pa i najsuptilnija i, u isti mah, najogorčenija kakva je bila ova, nije u stanju da stvarno riješi samu stvaralačku stranu pitanja: nju rješavaju samo pjesnici stvaraoci, i snažna i velika djela. Karakteristično je da je u borbi koja je nastala, uspjelo i jednoj i drugoj strani da okupe izvjesni broj pjesnika koji su, za tadanje stanje njemačke katoličke književnosti, značili zaista preporod i podizanje umjetničkih vrednota; ali je najjači talenat, autorica koja je jedina iznudila sebi ulaz u opću njemačku književnost i neosporno priznanje, Enrika v. Handel-Mazzetti, ostala iznad stranaka. U velikoj srdačnosti i dirljivoj velikodušnosti svoje prave i plemenite ženstvenosti, ona se nikada nije ogriješila ni o koju stranku: nikada nije davala nikakvih izjava, a nikada nije prestala surađivati, lojalno i iskreno, ni na jednoj ni na drugoj strani. Austrijanka po rodu i uvijek vjerna svome zavičaju, ipak je osvojila i Njemačku obrađujući epohu vjerskih borbi i problem, toliko vitalan za duhovnost Njemačke: odnos između protestanata i katolika, prikazan objektivno, velikodušno, s ljubavlju kao korenom i ciljem svega što pokreće ljude zaista dobre i plemenite. Bez sumnje je igralo pritom krupnu ulogu i to, što je izdavač Hochlanda, J. Kösel, bio ujedno najjači i najmoderniji katolički njemački izdavač koji je mogao da glavna djela E. v. Handl-Mazzetti plasira u desetima tisuća, i dotad neviđenim materijalnim i moralnim uspjehom. Austrijanci, naprotiv, nisu imali nikakva takva poduzeća, i to je karakteristično za nesposobnost nekadanje carevine i njezina degeneriranog vodstva, da nije znalo stvoriti u Beču ono što bi faktično davalo tom velikom i kulturnom gradu predvodno mjesto u njemačkom nacionalnom životu. Kösel je naprotiv, sposobnošću i agilnošću koja je zaista rijetka, pokretao biblioteke (Sammlung Kösel, Kultur und Katholizismus), otmjene i moderne a svakomu prilazne, lansirao pisce i pjesnike među kojima, u posljednjem deceniju, sjajni i veliki talenat Gertrude v. Le Fort.

Nemoguće je zalaziti ovdje u sve detalje te uzbudljive borbe, koja je bila popraćena objašnjavanjem u novinama, predavanjima, broširana. Navešću zasad samo jednu epizodu, neznatnu doduše ali vrlo karakterističnu, već radi toga što sam joj bio lično svjedokom. Jednoga dana, u siječnju 1909., dobilo je hrvatsko katoličko akademsko društvo »Hrvatska« u Beču kao obično poziv na društveno veče »Leogesellschafta« s kojim smo bili u prijateljskim vezama. Na programu je bilo predavanje o programu Grala i o tadanjem literarnom sporu, te smo se moj pok. brat Milan i ja, zainteresirani samim predmetom a i ljudima koji bi kod tog eventualno mogli učestvovati, zaputili onamo. Duž dvorane bila su prestrta tri dugačka stola i, kako nismo nikoga poznavali, sjeli smo u stranu komentirajući hrvatski ljude i stvari. Predavanje je držao Peters, svećenik, naročito jak u tomističkoj filosofiji, točku po točku osvjetljujući ideologiju Grala, dokazujući njezinu ispravnost i pobijajući, općenito, protivna mišljenja. Predavanje je bilo sasvim teoretsko i dosta visoko. Ali iza njega, u diskusiji, uzeo je riječ Karl Eckart, tada studenat germanistike i već poznat po nekim literarnim radovima, jedini, kako se čini, istaknutiji zastupnik Hochlandove stranke u tom skupu. Govorio je impetuozno i živo (bio je član Burschenschafta »Norica«), ali konkretno i zahvatajući neposredno u sama pitanja spora. Odgovorio je Kralik koji je sjedio za srednjim stolom, okružen nama nepoznatim licima. Vrlo izrazita profila, s orlujskim nosom, širokim čelom i »germanskom« tamnom bradom, vrlo tečno ali mirno i sigurno, s pomalo ironije i superiornosti životnog iskustva (bilo mu je tada 56 godina), pobijao je neke izvode samoga Eckarta, a i nekoje misli drugih Hochlandovaca, i tako se razvila diskusija kod koje je, u daljem toku, Eckart temperamentno lupao vrčem piva po stolu, a Kralik se mirno i dobroćudno osmjehivao. Napokon se umiješali i drugi kojih nisam poznavao, pa i sam Peters, i u tren oka, a da nije bilo nikako jasno kako i zašto, proglasiše pomirenje koje je Kralik prihvatio kao

razuman stariji gospodin, a Eckart, premda mlad i zanošljiv, savršenom kurtoazijom poštenog uvjerenja. Ispilo se pivo i gotovo. Međutim, meni nije nikako išlo u glavu, da bi to »pomirenje« imalo značiti rješenje samog spora i likvidaciju čitavog toga zamršenog problema, pa sam se, nakon dva-tri dana, obratio lično Kraliku opširnim pismom u kojem sam mu izrazio svoje razočaranje nad slučajnošću čitave te diskusije i nad izvođenjem »pomirenja«. Kralik mi je odgovorio pismom od 27. I. 1909. iz kojega donosim ovdje bitni dio i to ne prevodeći ga, jer bih tim zatro karakterističnu boju Kralikova stila i shvatanja koje je tako izrazito sačuvano i u ovo nekoliko redaka: »Ich danke Ihnen herzlich für Ihren Brief und gratuliere Ihnen zu der scharfsinnigen Formulierung des ganzen Problems. Sie haben vorzüglich den Kern erfasst, Sie haben auch mit Ihren Bedenken vollkommen Recht. Sie würden den ganzen unbefriedigenden Verlauf des Abends auch vollkommen würdigen, wenn Sie alles Persönliche, Schwächliche, Unzulängliche kennen würden, das dabei mitspricht. Aber dies Unzulängliche ist mit allem Grossen verbunden. Der Vortrag war nicht von mir angeregt. Ich besuche die Vortragsabende der Leogesellschaft schon seit langem nicht mehr, da auch ich mit der Art derselben nicht ganz einverstanden bin. Ich kam diesmal eben so zufällig dahin wie jeder andere Eingeladene. Ich habe das Wort ergriffen um nicht ganz zu schweigen, ich habe mich, wie Sie, daran geärgert, dass die Kenner meines Programms schwiegen und die Halbkenner es nicht verstanden. Übrigens hätten auch die präzisesten Vorträge vor dem auserlesensten Publikum die Sache nicht mit einem Schlag klären können. Die Gralbewegung ist eine grosse Kulturbewegung wie die Romantik und wird noch manche Arbeit mancher Jahre brauchen, sie wird noch viel von den Philistern missverstanden und angegriffen werden. Man kann eben selbst mit dem grössten Geist die Philister nicht aus der Welt schaffen.« Iza toga slijedio je, u pismu, poziv da ga pohodim u nedjelju iza 4 sata, kada se kod njega redovno sastaju prijatelji na razgovgr.

Pošao sam onamo odmah naredne nedjelje zajedno s bratom, i moram kazati da je taj Kralikov poziv bio isto tako nespretan (za mene) kao i ona priredba predavanja za njega. Stanovao je u vlastitoj kući, u Döblingu, bečkom Cottageu, Hasenauerstrasse 20. Bilo je već dosta svijeta kad smo došli, i to vrlo miješana društva. Slobodni i nevezani ton svakako je pogodovao za one koji su na taj saobraćaj bili naviknuti, ali za stranca koji kao mlad studenat dolazi prvi put u dodir s čovjekom kojega duboko poštuje po onom što je iz njegova djela čitao, razmišljao upijao a da, osim toga, od čitavog velikog društva ne pozna nigdje nikoga, nije to baš podesan način da dođe pritom do razgovora o problemima koji mu toliko gore u duši. Kralik nas je vrlo lijepo primio; s nama je u društvu bio i dr. W. Oehl, jedan od mlađih suradnika Grala koji se kasnije oženio Ilsom Franke (pjesnikinjom boljom od njega) i bio profesor sveučilišta u Freiburgu. Bio je i još neki stariji gospodin, činovnik nekog ministarstva koji je nekad bio u Bosni i, kasnije, tu činjenicu iskoristio za opširniji razgovor sa mnom. U posljednjem broju »Nouvelles Littéraires« Bern. Barbey, u »Portraits de Paris«, vanredno duhovito crta jedan par mladih ljudi koji dolaze u otmjeni restaurant, elegantni, sigurni, mirni, i dok se konobari razlijeću da donesu naručenu večeru, oni sjede i — šute. Pisac je neobično fino umio osjetiti značenje ovakve šutnje između ljudi koji se razumiju, koji su sretni da su zajedno, i kojima su riječi suvišne. Malo kada se u društvu, inače, umije cijeniti ovakvo značenje šutnje. S Kralikom, volio bih bio više šutjeti nego govoriti. Ali to veče nije bilo mira. Neprestano se hodalo, smijalo i vrtjelo oko nas, a i mi smo samo nekoliko minuta ostali mirno sjedeći, dok smo izmijenili nekoliko misli o onom predavanju i o diskusiji. Moj brat koji je bio ekspanzivniji od mene, zapleo se uto s Kralikom u neki razgovor o muzici, te ga je ovaj odveo u svoj radni kabinet raspravljajući s njim opširno o notama, dok sam ja ostao s našim »bosanskim« »Ratom«, sve dok nas nisu pozvali na čaj u jedaću sobu. Gđa Kralikova bila je još uvijek mladolika, ljupka i vrlo prijazna, ali je bila sva zabavljena nekim dogovorom mladih ljudi i djevojaka za neku pretstavu prilikom zabave koju su pripremali. U tom su društvu bila i tri Kralikova sina, sva tri već odrasli mladići od kojih je jedan upravo služio svoj dobrovoljački rok kod draguna. Sobe svoga stana islikao je bio sam Kralik alegorijskim

likovima naročitog stila (sjećajući na Beuron odn. stari Istok), freskama u jednoj boji. Kad smo se opraštali, ispratio nas je do garderobe, i nekom skromnom prijaznošću dao mi dvije knjižice koje su bile napisane o njemu, prilikom njegove 50-godišnjice života. Taj je momenat bio neobično lijep; u njegovim blagim očima sjalo je toliko ljupke dobrote, te je to bilo duboka otšteta za to inače nemirno i zbrkano veče. Kako sam iza toga predavao disertaciju i spremao rigoroze, nisam više imao prilike da se odazovem njegovu pozivu, a da iskreno kažem, nije me ni privlačila takva nemogućnost da govorim ozbiljno i mirno s čovjekom s kojim bih bio imao toliko toga pretresati.

U ono doba, ja sam bio proučio sva Kralikova djela i točno pratio čitav njegov rad. Pa ako pišem ovdje o sebi, to je zato što bih htio, prilikom njegove smrti, i javno konstatovati koliko zahvaljujem njemu, za mnoge pobude i misli koje sam razvijao tada u »Luči«, pod dojmom njegovih djela i »Grala«. Tko sravni samo vanjski oblik Kralikove »Kunstbüchlein« s mojim »Novim životom«, vidjeće jasno da mi je pobudu za podjelu knjige u mala poglavlja u aforističkoj formi dalo Kralikovo djelo. On je, na taj način, izradio i svoju »Weltweisheit« sistem i historiju filosofije ujedno. Što se tiče sama Kralikova rada i njegova smisla, može se lako vidjeti da se njegova vjera u pokret Grala kao veliko kulturno gibanje, kao preporod književnosti i kulture uopće, izražena i u samom navedenom pismu u stvari izjalovila. Pokret Grala značio je za Kralika velik i kompleksan proces apstrahiranja koji u zbilji nije moguće provesti. Odreći se svega onoga što ljude u današnjem svijetu čini nervoznima, skeptičnima, sensitivnima, nemirnima, — dakako da bi to bilo prekrasno, ali je nemoguće. Joergensen govori negdje u »Hodočašću franjevačkom Italijom« na sličan način: »Ne čitati novina, ne ići u kazalište, ne brinuti se za politiku, zadupsti se negdje u prošlost i ne znati za cio svijet! Kakav san!« Katolici često misle da je i izvan samostanskih zidina moguće postaviti jedan općenit ideal monastičkog života. To bi, možda, bilo moguće kad bi se odrekli saobraćaja sa svim ostalim svijetom. Ali danas više nego ikada, baš zato što je opći život toliko protivan katoličkom idealu, vjernike treba da vodi misao apostolska, oni moraju da traže načina da zađu u svijet i da ga predobivaju, a ne da se od njega tuđe i zatvaraju. Dakako da to donosi sobom izvjesne opasnosti, ali nije li rečeno da dobar pastir polaže dušu svoju za zalutalu ovcu? Da osvijetlim samo na jednom primjeru, koliko se ne da realizirati Kralikov, inače čarobni, san o novom životu Grala. U svojoj »Kunstbüchlein«, Kralik se odriče romana kao književne vrste koja ne odgovara njegovu idealu unutarnjeg jedinstva i harmonije duhovnog života. Roman je, kaže Kralik, samo onda vrijedan da postoji, kada je on lična »pripovijest«, historija nekog otsjeka u pjesnikovu životu. A kako Kralik uvijek pretpostavlja stihove nevezanom govoru, to i ovdje zamišlja roman kao zbirku autokonfesijskih pjesama, onako kako je on to učinio u svom »Romanu«. Međutim, to znači stvar obrtati na glavu i pod istim imenom misliti sasvim drugu stvar. Razmah romana u modernoj književnosti bez sumnje je plod sve većeg otkidanja modernog duha od tradicije i dogme. Roman je poprište za diskutabilne ideje, za postavljanje problema, pa tako i za nalaženje problema ondje gdje bi sve imalo biti postavljeno i jasno. To je istina. Ali nije li zato upravo roman razvio modernu sensibilnost, rastvorio dušu modernog čovjeka i otvorio putove do njezine jezgre, tako da je on odlično umjetničko sredstvo, da priđemo toj duši i da je približimo nama samima? Praksa je, uostalom, pokazala koliko se katolici ne mogu odreći romana, jer su, poslije, njihovi najjači uspjesi ležali upravo na tom polju. Od Huysmansa pa sve do Sigride Undset, roman je postao čitav jedan svijet osvojen za katoličku misao.

Osim romana, Kralik je produktivno stvarao na svim drugim književnim poljima, pišući neumorno, i pretstavljajući cjelinom svoga rada danas već gotovo iščezli tip srednjevjekovnog polihistora ili renesansnog univerzalnog čovjeka. Dosljedno svome programu, nije napisao nijednog romana, nego epska djela i cikluse novela. Osim toga liriku, pa eseje i studije svake vrsti, historijska djela, a pored toga i drame i kompozicije. U svojim pjesničkim djelima veće koncepcije, Kralik je više renovator i rekonstruktor nego li pjesnik originalne i vlastite inspiracije. Htio je da bude srednjevjekovni pjevač kojemu se i ne zna za

ime, ili ako se zna, onda je on u stvari samo stvaralac najbolje verzije poema koji su prije njega i drugi pokušavali opjevati, možda i nebrojeno puta. Tako je prepjevao priču o Gralu stapajući, spajajući, prepijevajući stare izvore, pretočio u stihove Zlatnu legendu dajući, u prilogu, neobično fino tumačenje o značenju legende za preporod praktičnog života. Vrlo su karakteristični za njega ciklusi novela »Heimaterzählungen«, u kojima je, tehnikom klasične romantične novele, povezao lica i događaje koji, u epizodnom obliku, osvjetljuju čitave epohe austrijske povijesti. U iznalaženju historijske građe, u sintetizovanju ideja i činjenica, Kralik je tu neobično bogat; samo je teško vjerovati da bi 50 priča od Ostare do Ivana Parricide, i opet 49 njih iz novijega vremena bile sve jednako jake pjesničke inspiracije. U heptalogiji »Revolucija« oživljen je upravo bezbroj lica u mnoštvu pojedinačnih prizora; osim krupnih historijskih ličnosti kao što su kraljevi i vođe revolucije, Napoleon i njegovi maršali, dolaze u tome nizu drame i Mme. de Stael i Schubert, i Schlegel i Brentano, nadzemaljska lica kao Bog, Lucifer i anđeli, fiktivna lica iz poezije kao Hermann i Dorothea — čitav jedan rekonstruirani svijet, samo što i ovdje i opet imamo dojam, da je Kralik dosta toga stvarano umovanjem i naučnom konstrukcijom, sintezom koja iznenađuje svojom smionošću, ali zaostaje u suptilnosti analize i zaronjivanja u psihologiju pojedinih ličnosti. Uza sve to, Kralikova djela svojom zatvorenom suvislošću, svojom stilskom jedinstvenošću, svojom idejnom prodahnutošću, čine jedan čarobni svijet za sebe o kojemu, kad se malo od njega udaljimo, možemo stvarati svoje kritično mišljenje, razborito i opravdano, ali kad se, prilikom, opet malo u nj zadubemo, on nas na svoj način osvaja i čini da duboko žalimo, što je čitav taj neobični san ostao zakopan u knjigama, a sada je već u stvari i zaboravljen.

Jer zaista, nakon 25 godina treba konstatovati, da Kralikov pokret Grala nije bio pokret kao romantika, kao što je on mislio. Gral je donio mnogo pobuda, izvojevao katoličkoj misli u književnosti časno mjesto, ali se sam list tokom godine preobražavao, i od glasila kruga usko povezanih ljudi koji su svojim lijepim prijateljstvom htjeli da se međusobno potaknu na stvaralački rad, Gral je postao ugledan kritički organ u Njemačkoj koji više ne daje direktnih pobuda za stvaranje književnih djela. »Gralbücherei« je zapela još pred više od 20 godina, a ona je imala biti dokazom kako Gral može da dade ne samo programske poglede na književnost, nego i brojna i velika djela. Kralikov je rad sve više prelazio na područje historije gdje se naročito bavio Bečom i Austrijom. Uza sve to ne smije se njegova pojava potcijeniti. Ljudi njegove cjelovitosti i zaokruženosti rijetki su, a danas i sve rjeđi. I tko zna kada će se opet iskopati njegova djela iz kojih bi mogle crpsti pobude još i kasne generacije. Njegov neuspjeh nije ležao u precjenjivanju samoga sebe, nego u beskompromisnosti njegovih programskih fikcija. Možda je uzletu njegova stvaranja smetalo to što je bio u isto vrijeme pjesnik i naučenjak. Claudel to nije, iako je i on, poput Kralika, manijak historijskih sinteza. No njegova djela punija su soka, i u njima se osjeća bilo piščeve ličnosti. Ali je svakako sigurno da Njemačka nije znala prigrliti Kralika kako je zaslužio, on, Austrijanac iz Češke sa slavenskim imenom, koji je bio tako duboko uvjeren ne samo o misiji katolicizma u njemačkom narodu, nego i o misiji njemačkog naroda u svijetu. Taj njemački narod, u svojoj gordosti, često nije zaslužio svojih najboljih sinova.

Ljubomir Maraković

ČOVJEK NAŠIH DANA U ANTIKNOM RIMU

Ovu paradoksnu sliku hoće da nama pokaže u svojem novom romanu *»Trajanov otok«* francuski pisac *Robert Chauvelot*,1) i, treba priznati, njegova je slika svakako zanimljiva i frapantna. Dabome, ideja bitno nije nova: mutatis mutandis, to je isto, što i Gulliverovo putovanje ili produženje njegovo u Blasco Ibañesovu romanu »Ženski raj«: sukob dviju vrsti ljudi, dviju kultura, dvaju mentaliteta; konačno, utopija, kao i ona Morusova i kao neke Jules Verneove slike. Ali, kao i Swift, Chauvelot daje svojem romanu nijansu savremenosti: stvarno, roman je persiflaža fašističkih i rasističkih teorija o selekciji, i dru-

1) *Robert Chauvelot*, »L'île Trajane«, roman. (»Mercure de France« god. 1933.—1934., brojevi 51—55, Paris. Posebno izdanje tek se sprema.)

goga koječega... Ali za nas ostaje zanimljiv zbog drastične paralele i zbog nekih naročitih simpatija autorovih, o kojima ćemo se uvjeriti iz daljeg izlaganja.

Šta je taj Trajanov otok — »Insula Traiana«?

Marcus Ulpius Traianus Crinitus, XIII-ti Cezar, godine 832. ab Urbe Condita — »a za Nazarence godine 80-te poslije rođenja »njihova Isusa Krista«, završivši penetraciju u Arabiju i poduzevši invaziju preko Asiro-Babilonije u Perziju, pošalje svoga zapovjednika flote k obalama Indije. Taj zapovjednik povede sa sobom preko četrdeset lađa sa par hiljada posade. Ali u Indiji dođe nova zapovijed: ići dalje, preko Malake, i osnovati »na kraju svijeta« rimsku koloniju. U tu svrhu poslano je posadi ekspedicije dovoljno hrane i čitav tovar žena-zarobljenica iz Iranskih zemalja, da bi bile u budućnosti — žene rimskih kolonista.

Sticaj atmosferskih okolnosti odnese eskadru — a na čelu joj stajao je *Hippalus Junior* (Hipal Mlađi), po autoru, najbolji moreplovac Trajanov — mimo Sumatre, Guineje — u Pacifik; tamo, negdje blizu otočja Tahiti, pristanu uz jedan otok. Ali za par dana, vulkanska erupcija zatvori eskadru u jednoj dragi, a između morskih obala i unutrašnjosti otoka, gdje se smjeste moreplovci — podignu se nepremostive stijene od granita. Tako naseljenici ostanu odvojeni od čitavog svijeta kroz vjekove. Na otoku nađu rijeku, koja teče uz sedam brežuljaka. Tamo Hipal podigne naselje »Nova Roma«, točno po nacrtu starog Rima. Tako nastane jedna nepoznata rimska kolonija. Pod kraj života Hipal sastavi vrstu oporuke (ili referata za Trajana) gdje navodi sve ove podatke. Izražava vjeru da će dobri Cezar ipak poslati flotu, da potraži propale koloniste. Tako misao o dolasku Trajanovu postane na otoku svoje vrste vjerom u dolazak Mesije...

Pred Hipalovu smrt, otok je imao 12 hiljada stanovnika. Da se ne bi svijet previše množio, propisana su bila neka »eugenička« pravila i stvoren posebni »Eugenički Tribunal Novog Rima«, (sic!) na čelu sa specijalnim magistratima. Poslije, kada stanovništvo počne degenerirati, nastane drugi, suprotni problem: kako očuvati broj stanovnika na dovoljnoj visini. Za prvo je bilo lako: predviđeno je bacanje defektne djece sa stijene; za drugo — došlo je kasnije do ideje importa žena iz tuđeg svijeta, prethodno ih pretvorivši u gluhonijeme;; ali ova ideja bude ostvarena tek u XVIII. vijeku, kada na otok dođu neki tajanstveni avanturisti, no i onda je saobraćaj podržavala samo lađa ovih avanturista-gusara, dok je ostalo stanovništvo i dalje vjerovalo u svoju potpunu izolaciju od svijeta...

Među početnom grupom otočana rađa se ljudi svakojakih: Rimljana, Grka, Egipćana, crnih robova; i svih ondašnjih vjera, u tome broju i nekolicina kršćana (»nazarena«). Svima je data potpuna sloboda vjere, premda »gros« stanovništva nije volilo kršćane. Tako je na otoku ostalo »konzervirano« Trajanovo doba, sa svim njegovim osobinama, i s latinskim jezikom, i sa socijalnim uređenjem i s religijama. Ekvatorski položaj otoka primorao je koloniste da malo izmijene način spremanja hrane: počeli su upotrebljavati za hranu neke čudne stvari — meso od klokana, na primjer, i slično. Inače, na otoku bilo je nešto urođenika — Polinežana. Ti postanu robovima te se stope sa dovezenim crncima...

Pripovijedam kronološki. Autor je upotrebio sasma drugi način izlaganja. On izlazi od savremenosti i uvodi nas — neočekivano — in medias res... Dakle, u XVIII. vijeku nađe se jedan doktor, Vincent Laborde, rođen u Francuskoj, koji je pronašao eliksir vječite mladosti, koji se uštrcavao u žile (podmlađivanje!). Jedan misteriozni pustolov, neka vrst Ahasvera pod plaštem grofa Cagliostra, mag, bogoborac i alkemist — dođe do toga eliksira i postane vječno mlad. Taj čovjek, »čije se ime ne smije spomenuti« — pojavljuje se pod raznim imenima: zapovjednika gusarskog broda »Asmodée« — Migratsena; grofa Domengattija, talijanskog aristokrata i vlasnika jahte »Desamoe« (anagrama »Asmodée«, sa promijenjenim redom slova).

Gusareći (ovako skoro besmrtan), po morima, združi se s jednim Holanđaninom, Janseniusom Zuyderveltom, rođenim 1748. godine, kapetanom-bootsmanom, »vjernim podanikom Njegove Visosti, Stadhoudera (namjesnika) Udruženih Provincija«. Tajanstveni čovjek dobiva od doktora Laborda eliksir, koji uštrcava sebi i Holanđaninu (tako da Holanđanin ne zna za recept, što ga čini robom avanturista). Sina doktora Laborda, mornaričkog oficira Gerarda, rođenog u Tulonu 1805., ugrabi tajno u noći i odveze na svojoj lađi »Asmodej« na neki tajanstveni otok, gdje mu bješe njegova gusarska postaja... To učini da ovaj izum eliksira i nadalje ostane svojinom samo ovog avanturista. Na otoku nesretnom Gerardu nasilno uštrcavaju isti eliksir, da ne ostari. Tako je doživio i naše dane... Gerard je inače dosta slabo obrazovan čovjek i malo razumije okolnosti u kojima se nalazi, pa se uvijek nada da »L'escadre du roi Louis Philippe me sauvera!« —...

Međutim junak-pustolov je našao baš ovaj Trajanov otok. Iskoristivši svoju sličnost s kipom Trajanovim kao i svoje potpuno znanje latinskog, zavlada na otoku kao živi Trajan — očekivani Mesija... U njegovoj pratnji se nalazi i Holanđanin, koga postavi za senatora Novog Rima pod imenom »Janseniusa«. Osim toga, novog Cezara-Trajana stalno prate tri tjelesna stražara-Indijca — Indro, Garuna i Tandava. Čini se, da su i oni stalno podmlađivani i upućeni u tajnu.

Vlada novog Cezara, koji se prozvao »Cezar Trajanus Domengatus« bila je naročita: upotrebljavao je svašta za podržavanje svog autoriteta. Udesi stalni ali tajni dovoz gluhonijemih djevojaka u »eugeničke« svrhe. Iskoristi elektricitet za suzbijanje mogućih nemira. Služi se potajno i avionima, koji se pričinjavaju stanovnicima kao neke nebeske ptice, što još više afirmira »božanski« autoritet novog Cezara.

Konačno, u najnovije doba, kako i treba očekivati od »iluminata«, maga i sličnih, protjera preostale kršćane u kratere (poput katakomba), gdje je njima određeno posebno mjesto za stanovanje, uz robijaše i ostale kažnjenike zločince. Kršćani ipak žive i drže se i u novim katakombama. Ima ih 2 hiljade na broju.

Međutim dođe svjetski rat. Na fronti se nađu skupa francuski oficir — Victor de Limeray, rodom iz Toursa, i talijanski aristokrat conte Cezare Domengatti. Združe se. Poslije rata njihovo se poznanstvo obnovi i Cesare Domengatti ponudi svom bivšem »compagnon d'armes« izlet na jahti. Tamo ga upozna s Holanđaninom Jauseniusom Zuyderveltom. Kad se ustanovi da se interesiraju za razne maglovite probleme antike, Domengatti ispripovijeda da jedno američko filmsko poduzeće sprema jedan veliki film iz starorimskog doba, gdje će on, Domengatti, igrati ulogu Trajana — a Zuyderveltu je data uloga senatora. Zove Viktora da i on igra ulogu jednog saveznog galskog vođa, koji će se zvati, recimo, Brennus Viktor... Limeray konačno tu ponudu prihvati, to više što on savršeno vlada latinskim jezikom, a taj će tonfilm biti izveden, dosljedno, na tom jeziku. Putuju u Oceaniju, gdje je američko društvo, čiji je član Domengatti, iznajmilo jedan otok za filmovanje tog komada. U tom raspoloženju, da će tamo biti neka filijala Hollywoda, stiže Viktor Limeray na otok. Jahta se usidri uz obalu, a oni: Domengatti, Jansenius, Viktor i tri Indijca pođu nekim mračnim prolazom između stijena k nekom liftu, koji ih konačno spusti u neku dvoranu, gdje stoji kip Trajanov iz antiknog doba, upadljivo sličan liku Domengattijevu. Začudo Cezare zatraži jednu čudnu formalnost: da se prije ulaza na prostor otoka položi neka čudnovata zakletva: — »*Jusjurandum: Praebesne Caesaris legi obedire? Quod si non feceris, vade retro. Prebesne?*« — Viktor sa začuđenjem zbog te komedije položi ovu čudnovatu zakletvu.

Uđu kroz hodnik na sunčanu poljanu... Tamo Cezara i goste čeka triumfalna povorka. Zuydervelt upozorava Viktora, da govori samo latinski. Domengatti, koga sada svi zovu »Domine«, vlada se pravo carski... Bilo kako, dolaze u neki grad — restaurirani filmski Rim, kako misli Viktor. —

Tamo ih zovu na gozbu. Moderni Francuz razgovara najprje sa irhimagirom (šefom kuhinje Cezarove), Tullijem Apeksom, koji se pokazuje — začudo — sasvim neupućen u evropski život. Ali najveće iznenađenje čeka Viktora na samoj staro-rimskoj gozbi (sasvim kao kod Sienkiewicza u »Quo vadis«, sa plesačicama, sa aluzijama na homoseksualnost i sa sasvim ogoljelim antimoralizmom starog poganskog Rima). Za stolom su, među drugim, prokonzul Lucius Postumus Libon i Sabinius Rufus Cursor, drugi magistrat »Eugeničkog Tribunala Novog Rima«. Zametne se besjeda, gdje je Jansenius primoran da objašnjava neke čudnovatosti svoga druga, Gala Brena Viktora, time što je on ipak barbar... Njegove francuske uzrječice tumači kao »galo-rimske fraze«, jer je taj čovjek ipak Gal... A Viktoru veli, da je Cursor upravo (tobože) doktor iz Amerike. Zagrijan vinom, Viktor započne neku kavgu s Cursonom, napomenuvši

»sumnjivu američku univerzu«. Potpuni krah. Senatori i velmože Novog Rima ništa ne razumiju; Viktor, ljut, vrijeđa velmožu. Cezar Trajan Domengatti ustaje i rekne: »neka se izvrši zakon.« Straža vodi Francuza u zatvor, gdje on dobiva od Domengattija latinski rukopis Hipala Mlađeg, koji otkriva Viktoru istinu o Trajanovom otoku. Potajno ga ipak Cezar obavještava, da će se sve svršiti dobro. Ipak sud osuđuje Viktora na robiju u kraterima. Tu dolazi do vrlo značajnih prizora. Viktor, ljut i dezorijentiran, glumi luđaka. U kraterima susretne se Viktor *s grupom kršćana,* koji tamo borave. Oni ga spočetka drže za zbilja luđaka, a zatim se kušaju njemu približiti na ovaj način:

— Poznaješ li ovo? upita Theotim, spustivši se na koljena pred njim i nacrtavši kažiprstom *na pijesku od lavina praška — ribu.*

Na to »luđak« — u čijim očima nestane onog luđačkog izraza, — odgovori lagano, kao da je nečim uzbuđen:

— *Utique. Ichthys: Jesus Christos Theu Yios Soter«.*

— *Pax tecum* — reče Theotim. Uzme neznanca za ruku, privuče ga sebi i poljubi ga u čelo: — »Svejedno ko bio, dođi nama — tihim glasom reče on. — Jer kao Gerardus, ti obožavaš Ribu!«

Onda slijedi jedna scena, koja zauzima u romanu isključivo, naročito mjesto. Navodimo je: Urban Agapit, biskup, pita Viktora o tome, što se dogodilo s kršćanstvom kroz ove duge vijekove. Taj mu ukratko, u koliko može, ispripovjedi sve. Naročito se zadržao na svetom Piju V., zadnjem Papi — svecu, koji je naslijedio Pija IV. godine 1566.

— U Rimu? pita Agapit.

— Uvijek u Rimu. Kao i svi predšasnici, kao i sadašnji nasljednik.

— Zovu ga?

— Pije XI., bivši nadbiskup Milanski — (Mediolanum — tumači Viktor na začuđeni upit...)

Onda nekom zgodom Viktor spomene Vatikanski konklav. — »Šta je to — upita biskup... Oprosti, sine, ovo neznanje kolona iz zemlje na kraju svijeta!« — Konklav je zbor, koji bira pape u dvorcu, nazvanom Vatikan, sagrađen 498. Svetim Sinahijem — papom, na desnoj obali Tibera, na istom mjestu, gdje su naša braća bila spaljivana ili predavana zvijerima za Kaligule i Nerona. U Starom Rimu, tamo su se nalazili, kako se misli, »Vaticania«, četvrt vračara-orakula... — Koliko stvari moram da saznam! promrmlja Urban Agapit sanjalačkim glasom. Poslije Hipala, kako vidiš, o moj goste, mi živimo samo od ostataka jedne prošlosti, koju ti poznaješ više nego mi. Ali, doda on, glavno je — jeli istina? — to, da nauk Spasiteljev nije propao kroz devetnaest stoljeća... Od svetog Petra — Cephasa — tako su njega zvali aramejskim jezikom — do Pija XI. — u današnji dan, Kristovo Evanđelje traje i trajaće mnogo duže nego zakoni Trajana Antikrista, koji nas pritištu zajedno sa svima Silama Mraka. Neka ime našeg sadašnjeg Pape Pija XI. bude otsada ovdje na svim ustima i u svim srcima.« Viktor Limeray onda počne tumačiti o lažnoj besmrtnosti nazvanog Cezara-Domengatta...

Susretnu se onda Viktor i nesretni zarobljenik, stoljetni mladić, Gerardus (sin doktora Vincenta Laborda). — »*Un Français ici? L'escadre du Roi me sauve!*« i počne pripovijedati Viktoru svoje nezgode starofrancuskim stilom iz doba Orleanske dinastije...

Kada je Domengatti doveo nad otok aeroplan koji je na oblacima počeo pisati (na način američke reklame) — »*Slušati Cezara ili smrt!*« Viktor tumači kršćanima kako je to samo nova varka prefriganog avanturista, koji hoće i dalje da drži nesretne aborigene u poslušnosti. Agapit zahvaljuje Viktoru na tome, što je tim predavanjem o uspjesima avijacije spasao vjeru u srcima kršćana, koji su zbilja bili spremni da povjeruju u čudesnu moć Novog Trajana-Antikrista. Ali dolazi novo: buna na otoku. Vračar Sagittarius, vođ mističkih sektaša, već se sprema na dogovor s Viktorom i kršćanima. Gomila navaljuje na palaču. Cezar i Jansenius u panici... ali ovaj put se spasavaju primjenom električke struje koja ubija stotinu ustaša. Ovi se povlače...

U času, kada se Domengatti i Holanđanin dogovaraju o daljem postupanju, misleći da bi trebalo dovesti Viktora, čiji je galski um sposoban da nađe izlaz iz loše situacije, i u momentu kad Jansenius moli »Domine« da mu da redovnu mjesečnu dozu »eliksira mladosti« (jer osjeća već neku slabost i malaksalost, koja periodički pokazuje da mora biti uštrcana još porcija lijeka) — dolazi do »Deux ex machina« — do neočekivanog raspleta.

Nova erupcija vulkana pretvara otok u garište i ruševinu. Svi bježe... Jansenius se nalazi opet s Viktorom, a ostali — biskup Agapit, Gerard i kršćani (lijepa vizija prvih vjekova kršćanstva) kao i velmože s narodom (strahoviti »cauchemar« poganskog Rima) — ostaju žrtve elementa. I bolje je za njih: kršćani Trajanova doba i suviše bi se razočarali, vidjevši šta je s našim nazovi-kršćanskim svijetom... Ovako idu Bogu, vjerujući u Pravdu... Viktor i Jansenius se spasavaju na slučajnoj kineskoj džonki na otok Tahiti. Tamo Viktor nalazi neke svoje bliske osobe, a Jansenius pripovijeda pokajnički svoj život i zgode. Umire, pretvoren u stogodišnjeg starca — jer je »eliksir« ostao tajnom, poznatom samo Domengattiju. U času smrti vidi crnu lađu Avanturistovu, kako opet plovi oceanom na nova antihristova djela. Dakle, spasao se...

Takav je taj čudnovati, bizarni, ali i oštri roman. Njegov problem je zbilja akutan. Tu je konfrontiran Rim epohe opadanja i naše doba — doba preocjenjivanja vrednota. I zbilja jedina privlačiva točka u romanu — to je ista što i u našem životu: čisti duh Isusova nauka. Inače roman ima manjih defekata: čudnih asocijacija, anahronizama... Uza sve to zaslužio bi da bude *preveden* i *čitan*...

K. Rimarić-Volinski

»ZLATNI KLJUČ«

G. je Ante Cettineo (Četineo, ne Cetineo!) vrlo plodan pisac. 1932. g. izdao je zbirku pjesama »Za suncem«, a 1933. smo dobili dvije knjige, roman »Meštar Ivan« i vrlo raskošnu zbirku lirike »Zlatni ključ«.1) Ova se zbirka ni u čemu ne razlikuje od prijašnjih, osim što je vremenski iza njih nastala. Stari omiljeli Cettineovi motivi dominiraju i na ovim stranicama. Raspoloženja i posmatranja kao i »Za suncem«. G. Cettineo ima nekoliko svojih vlastitih motiva, iako zna gdjekada ritam pozajmiti. Tako »Sv. Ante« puno potsjeća na Matoševe stihove o Starčeviću, a »Umesto predgovora« ima isti ugođaj kao i uvodna pjesma u »Lirici Itake« g. Miloša Crnjanskog. Bez sumnje, g. se je Cettineo na njima inspirirao, pa bi bilo puno bolje, da su ove pjesme ostale u stolu, nego da ovako kvare dojam o originalnosti svoga autora. Glavne su teme g. Cettinea more, sunce, ribari, delfini, galebovi, zvijezde, djeca i pejzaži. Nijedan naš pjesnik nije tako usko srastao sa svojim motivima kao g. Cettineo. On ih je tako žarko u se upio, da su postali sastavni dio njegova unutarnjeg života, ono bez čega on ne može da bude, što ljubi nad sve drugo i za što samo živi. Ovo će, vjerojatno, i biti glavni razlog, što je g. Cettineo od hrvatske kritike gotovo i nezapažen ili, s druge strane, nekritički napadan i omalovažavan. Tko nije duboko proosjetio jutro na moru, krvavo-srebreni suton i sunčani dalmatinski pejsaž, tko nije zavolio do ekstaze galebove, valove, bonacu i noć, taj će a priori reći, da su pjesme g. Cettinea samo neuspjeli artistički pokušaji. Međutim, za pravog i duboko čuvstvenog Dalmatinca g. je Cettineo dobar talenat. Da je on u Italiji ili Španiji, vjerujem da bi već danas bio općenito priznat, jer bi bio u svojoj, po sensibilitetu, pravoj okolini.

»Zlatni ključ« ima nekoliko lijepih pjesama, koje po svojoj umjetničkoj vrijednosti idu među najbolje stvari, što ih je dala poslijeratna hrvatska lirika. »Tuga za bratom« frapira svojom djetinjskom toplinom, nevinošću i bezazlenošću; lijepo iskreno čuvstvo dato u adekvatnoj umjetničkoj formi, meko i nježno kao Sudetino »Dijete«. Lijepa je i vrlo originalna pjesma »Vrata«, samo što su ona dva stiha u zagradama nezgrapna i suvišna.

Osim ovih motiva, g. Cettineo ima i nekoliko »socijalnih« pjesama. One su od reda neuspjele. Preporučio bih g. Cettineu, da ostavi socijalne prodike, neka ih drugi mrcvare, njegov talenat nije za to. Naša je današnja socijalna lirika, u većini slučajeva, samo profaniranje prave umjetnosti, beskrvna, pisana u propagandističkom tonu; neiskrenost, pomanjkanje kreativne snage i poetske invencije prekrivaju izlinjalim i neoriginalnim kričanjem. U pjesmi »Seljak nad Lenjinovim odrom« g. je Cettineo napisao blasfemiju nazvavši Boga mrakom. Čudnovato mi izgleda, da g. Cettineo, koji voli prirodu poput Sv. Franje, ne može doći do jasne i ispravne spoznaje Stvoritelja baš preko onih, na oko, sitnih i neznatnih svojih motiva. Da nije g. Cettineo neoriginalno prekrio oči tuđom kopre-

1) Ante *Cettineo:* Zlatni ključ, Split, 1933.

nom, pa ne vidi što treba da je svakome jasno, pa i njemu?

Drugo, što mi se ne sviđa kod g. Cettinea, jeste ekavica. Bez obzira na to, koliko ona zaostaje u zvonkosti i punini za ijekavicom, mislim, da nije iskrena ni umjesna u ustima jednog Dalmatinca, a naročito ne danas. Neka g. Cettineo okrene svoju dušu i stvaranje k Zagrebu, pa sam uvjeren, da ga neće šutke mimoilaziti kao danas, kad se stvarno ne zna kojoj strani pripada.

Mate Meštrović

IZLOŽBA TALIJANSKIH FUTURISTA U BERLINU

Dne 28. ožujka otvorena je u Berlinu izložba talijanskih futurističkih slikara. Uz pruskoga ministarskoga predsjednika Göringa i ministra za propagandu dra. Goebbelsa bio je na otvorenju prisutan i predsjednik talijanskoga Pen-kluba F. T. Marinetti, koji je u njemačkim novinama prije toga objelodanio ovaj pozdrav Njemačkoj: »Pozdravljam silan duh obnove Hitlerove Njemačke svojom simpatijom kao pjesnik fašizma i talijanskoga futurizma.« U vrijeme rata anatemisali su futuristi čitavu njemačku kulturu kao barbarstvo te su nazivali svakoga Talijana, koji je čitao ili prevodio njemačke knjige, kretenom i idijotom. Danas su se prilike promijenile. Nijemci hvale talijanske futuriste, a talijanski futuristi Nijemce. Futurizam je tražio nov jezik, u kojem bi se pazilo samo na dinamiku izraza bez obzira na gramatiku i sintaksu. U slikarstvu je htio da provodi tako zvanu simultanost, to jest istodobno prikazivanje različitih faza iste radnje. Poslije rata kušaju talijanski futuristčki slikari na osnovu nauke o slikarskoj simultanosti riješiti prije svega problem automobilskog i aeroplanskog leta. Promatrajući svijet i stvari u perspektivi aeroplanskog uzdizanja i brzine stvorili su oni velik broj slika, koje sačinjavaju tako zvanu »aeropittura«. Najviše se odlikuju svojim smionim konstruktivizmom Brucchetti, Bonenti, Fillia i Ambrosi. Potonji je kušao »ovjekovječiti« ratni let D'Annunzia iznad Beča i let Itala Balba sa zračnom flotom u Ameriku. Izložba imade ipak više politički nego umjetnički cilj. Marinetti je u svojem govoru naglasio, da marksisti ne mogu biti futuristi, jer je futurizam nacionalnoherojska umjetnička i životna forma, vezana s rasom. Poslije svečanog otvorenja izložbe deklamirao je Marinetti svoje dvije futurističke pjesme: jednu francusku, a drugu talijansku. Talijanska radi o opsjedanju Drinopolja. Publika je bila vanredno zadovoljna Marinettijevim vikanjem, zviždanjem, smijanjem, jaukanjem, plesanjem, lomatanjem rukama i prevrtanjem očiju.

Kroničar

P. n. gg. suradnike, pretplatnike i sve koji upravljaju pisma i pošiljke uredništvu, molimo da izvole uvažiti novu adresu: DR. LJUBOMIR MARAKOVIĆ, uredništvo Hrvatske Prosvjete, ZAGREB, GAJEVA UL. 36 vila. — Kako je omot lista štampan za čitavu godinu unaprijed, molimo da se ne uzme u obzir adresa koja je tamo štampana, jer više ne vrijedi.

Izdaje „Kolo Hrvatskih Književnika" u Zagrebu. — Naklada „Jeronimskog Književnog Društva" u Zagrebu. Uređuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika": Ljubomir Maraković. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu. — Za tiskaru odgovara: Vladimir Kirin, Dežel ićeva ulica 2.